

6.

A 11. 660.

II. RÁKÓCZI FERENC VALLOMÁSAIBÓL.

LATINBÓL FORDITOTTA

KAJLÓS IMRE.

ELSŐ FÜZET.

dk dk. 359. ~~381~~

BUDAPEST,
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

Minden jog fentartva.

18397

Előszó.

II. Rákóczi Ferenc azon folyton munkálkodó, tevékeny fejedelmek csekély számához tartozott, akik az állami teendők, a hadviselések, a békealkudozások, a diplomáciai tárgyalások ezerféle munkái és elfoglaltságai között is találtak mindig annyi időt, hogy az eseményeket, melyek középpontjában ők voltak, megörökítsék. Így írta meg még Magyarországon az ő alatta vívott szabadságharc történetét magyar nyelven, de ez a kézirat elkallódott, eltűnt, és a volt családi levéltár lajstromai igazolják csak, hogy megvolt.

Midőn Magyarországot végleg elhagyta s eleinte a francia udvarban, majd Törökországban időzött, még több ideje jutott arra, hogy az eseményeket papírra vesse; de hogyan is tudott volna a folyton munkás fejedelem még „magányában“ is foglalkozás, szellemi munka nélkül ellenni? Ekkor írta két nagy művét: az *Emlékiratokat* francia nyelven, a *Vallomásokat* pedig latinul.

A Vallomásokról hosszú ideig nem tudtunk semmit, végre 1872-ben *Grisza Ágost* megtalálta a párisi nemzeti könyvtár kéziratai között, őket lemásolta és a Magyar Tudományos Akadémia 1876-ban közrebocsátotta *II. Rákóczi Ferenc önéletrajza és egy keresztény fejedelem áhításai* címmel latin nyelven.

Az akadémia által kibocsátott „II. Rákóczi Ferenc önéletrajza“ három könyvre oszlik. Az első könyvet II. Rákóczi Ferenc grosboisi magányában írta 1716-ban, a másodikat 1717. február 21-én kezdte el Drinápolyban, majd 1718. okt. 19-én Jenikőiben folytatta, a harmadikat pedig 1718. november 19-én kezdte Jenikőiben s az 1719. évvel itt be is fejezte. Az első könyvben elmondja életét születésétől kezdve 1703. június 14-ig, amidőn Magyarország határát (amint ő mondja a Rubicont) átlépte.¹⁾ A II. könyvben az 1711-i eseményeket, lengyelországi tartózkodását, a cárral való érintkezéseit és XVI. Lajos udvarában való tartózkodását örökítette meg. A III. könyv sikertelen törökországi útjáról és Magyarország felszabadítását célzó folytonos kísérletezéseiről szól. Az első könyvbe az 1700-i események közé két elmélkedést szőtt be a fejedelem: az emberi természet megújulásáról és Lukács evangéliuma felett.

E füzetben az I. részt adjuk hű fordításban, de kihagyva a kevésbé jelentős passzusokat.

Az önéletrajz legelső sorban és kiválóképen mint történelmi forrásmunka fontos, mert ki mondhatta el hitelesebben azon eseményeket, melyek ő alatta és vele történtek, mint maga a fejedelem? Igaz, hogy igen sokszor a legérdekesebb részeknél abban hagyja az előadás fonalát, sok fontos dolgot figyelmen kívül hagy, mert ő „nem az embereknek ír, kik világi dolgokban gyönyörködnek, hanem az Istennek,“ akinek — Szt.-Ágoston példájára — szívét, lelkét, legtitkosabb gondolatait feltárja, megvallja, meggyónja, hogy bűneinek leplezetlen elmondásával kinyerje az Isten bocsánatát, irgalmát, kegyelmét és hogy a kereszténység épülésére is szolgáljon, hadd ismerjék meg az embe-

¹⁾ Az 1703—1711-i eseményeket az „Emlékiratok“ban adja.

rek: a bűnt és a bűnös embert. Ezt a bűnös embert igyekszik önéletrajzában a legnagyobb alázatossággal párosult őszinteséggel bemutatni; az események csak külső keret gyanánt szerepelnek, csak argumentumok annak bebizonyítására, amire magányában, a sír szélén, egész élete folyására visszatekintve jut, hogy: egész élete hiábavaló volt.

II. Rákóczi Ferenc! A Te életed nem volt hiábavaló! Kinek élete volt annyira összeforrva a haza életével, mint a Tied? Kinek szelleme lelkesít még most is ellenségeink elleni küzdelmünkben? Kinek lelke öröködik szüntelen a haza szabadsága, függetlensége felett? Kitől tanulnánk mi meg a hazát önfeláldozó hűséggel, odaadó lelkesedéssel szeretni? Csak Tőled, hisz már neved magában is lángolóan gyújtó!

De mást is tanulhatunk Tőled: Isten iránti nagy szeretetet, mély alázatosságot és nyílt őszinteséget. Ezeket Vallomásaidból, Önéletrajzodból tanulhatjuk meg, melyből néhány szemelvényt itt adunk az olvasónak.

Kajlós Imre.

Egy bűnösnek vallomása,

aki a lelkében született Megváltónak jászolánál életét siratja meg, aki a Gondviselés kegyeire és intézkedésére újból visszaemlékezik magánbeszélgetés alakjában, mely vallomás a Krisztus születésének ünnepségét megelőzőtt napokban kezdődött, 1716-ban.

Elő könyv.

Érzem, hogy én benned vagyok, Jézusom, miért is Téged nem Bethlehemben kereslek, ahol a Te kegyelmednél fogva születni kegyes voltál, hanem szívemben, mert hisz eszembe juttattad a feloldozást, helyesebben azokat a gondolatokat, melyeket lelkemben ébresztettél néhány hónappal ezelőtt, Agoston vallomásainak olvasásakor. Te tudod, Uram, hogy már akkor is mondtad nekem, hogyha azon ember életének elbeszélése, ki bár legelső sorban bűnös, de származásánál és körülményeinél jóval alacsonyabb rangú volt, a keresztények épülésére tudott szolgálni, és sokakat fel tudott szólítani a Te fölötte édes kereszted

elviselésére, mennyivel inkább nem lesz haszonnélküli az én vallomásom, aki az emberek felfogása és léha véleménye szerint fejedelem vagyok, de a Te szemedben por és bűnös ember; a Te kegyelmedet esdekeltem részleges fogadalmamnak ama napján, melyet határozottan arra jelöltél ki, hogy Tőled ezt kérjem. De úgy látszik, Te azt akartad, hogy ezt a munkát hazátlanságom és elhagyatottságom idejére halasszam el, mely munka megírásához a Te sugallatodra fogtam hozzá; de mivel most ezt felújítod emlékemben és a reményt s bizalmat növeled bennem, hogy nem fogsz hiányozni mellőlem, a világért sem akarom, Uram, ezt halogatni, mivel Te határozottan meggyőztél engem arról, hogy ez a Te akaratod. Megvallom munkámnak megkezdésekor, hogy ez túlhaladja erőmet. Nem elég erős, Uram, emlékezőtehetségem, hogy felújítsam azt a sokat, ami voltam, azt a néhány dolgot, amit hallottam, azt az igen sok munkát, amit elmulasztottam.

Megborzad a lelkem, ha visszagondolok mindarra, amit a Te kegyelmednél fogva be kell vallanom, és félek azokra gondolni, melyekben egykor gyönyörködtem. Igaz, Uram, mennél jobban megszeretteted magad velem, annál inkább fájlalom gyalázatosságokban elmúlt életemet. De hisz igazságos dolog, hogy féljek Tőled, mert én ember vagyok és irgalmadnak kincseit fölötte törékeny cserépedényben hordozom; még nem is szabadítottál meg ellenségeimtől, kik minden pillanatban leselkednek reám, bár elhagyatottan élek, s így némi módon kimentem az irántad ellenséges világból, mely irántam is az, ami Te irántad. Hanem vajjon nincs-e körülöttem a szálnalmas hús, a férgeknek eledele? Tudom is, mert igen sokszor érzem, mert minden pillanatban leselkedik rám a rossz lélek, hogy csak egyedül néked, oh én Megváltóm,

vagyok adós azért, hogy megzaboláztad bennem a testnek ösztönét azon időtől fogva, amióta első vallomásomat tettem ebben a magányomban,¹⁾ de még most sem távozott el tőlem; élek ugyanis, és ezért félelemben és rettegetésben kell cselekednem. Látom, Uram, hogy jobban nem vesz körül egy alattomos ellenség sem, mint az igen hatalmas önszeretet, melynek igája alatt az eszem használata óta és a majdnem teljesen elveszített ártatlanságom ideje óta sokkal többet kellett sóhajtoznom, mint az érzéki bűnök terhe és súlya alatt. De félre az ocsmányságok összehasonlításával! Mind egyenlő volt, mert a legkisebb is ezek közül sokkal többet nyomott, mint a szeretetnek súlya. Adj, Uram, nékem könnyeket, hogy meg-sirassam azokat, amiket mondok; érzem ugyanis, hogy még nem bántam meg eddig eléggé. Óh végtelen a Te jóságod elmúlt életemnek bűneivel szemben, amelyekről feltettem magamban, hogy a Te támogató kegyességeddel életemnek minden napján megbánom őket. Oh Isten-ember, testté lett Ige, Jézusom, valóban ne Te légy, aki engem hívsz és megparancsolod a folytatását annak, amiről én azt hittem, hogy a Te akaratodból kezdtem el. Ugyanis alig írtam én ezt a keveset, és ime már zavarban vagyok és érzem, hogy nincs elegendő erőm visszaemlékezni azokra, amelyeket eléggé megsiratni nem vagyok képes és még most sem siratok meg. Ó hányszor törtetek elő szememből akaratom ellenére is, utált könnyek, midőn a hazám iránti szeretetemnek gyengédségéről tanuskodtam, vagy más tárgy iránti gonosz és bűnös indulatot mutattam. Hát most miért száradtok ki, midőn a Megváltó Istennek a szív töredelmességét kell kimutatnom? Ha a bűnös in-

¹⁾ A grosboisi (Franciaország) szent János szerzet kamalduli rendházában volt ekkor. Grosbois Páristól 6–7 kilométernyire, Charenton és Brie között van.

dulatoknak bizonyosságai voltak, miért álltok ellen a megbánásénak? Tekints lelkembe, Uram, és lásd, vajjon nem félek-e méltán, midőn a mai napig is hordozom akaratom ellen lázongó tagjaimat. Félek tehát, Istenem, hogy az elmúlt dolgoknak emlékezete engem a végenyészetbe visz; ha tehát azt akard, hogy előbbre haladjak, növelj kegyelmedet, és ne távozz el tőlem, nehogy a rosszat, amit nem akarok, megtegyem, a jót pedig, amit akarok, ne tudjam követni. Védj meg engem, óh lelkemnek üdvé, minden hiú képzelgéstől és tetszelgéstől! Űzd el a csalfaságot és hazugságot ajkaimról, és jelenítsd meg emlékezetemben az én undorító tetteimet. Ezeknek nagysága növelje fájdalmamat és bevallásuknak őszintesége tegye nyilvánvalóvá könyörületességedet. Valóban sok és nagy a Te irgalmasságod, melyet velem tettél. Minden szavam irántam való gondviselésednek csodálatos munkáját hirdesse, és imádják gondoskodásodat mindazok, kik szolgádnak ezen alázatos vallomásait olvassák, ki miként a szarvas a forrásvízhez, vágyakozik utánad, Istenem! Rajtad függök és csak egyedül te benned bízom. Zavard meg munkámat, ha akaratommal ellenkezik, s irányítsd elmémet. Vezesd kezemet, ha a Te dicsőségeddel és lelkemnek üdvével összhangban van. Különösen kegyes gondviselésed imádom, amely engem ebbe a magányba vezetett és alázatos és őszinte szívből mondok neked köszönetet az összes vigaszért és kegyességért, melyekkel irántam viseltetél azon időtől fogva, midőn állásommal járó minden más kötelezettségem alól felszabadítva engem szolgálataodra meghívta, miért is tisztelet és dicsőség legyen osztályrészed minden teremtett lénytől örökkön örökké. Amen.

Zavarba jövök, Uram, és elpirulok, midőn a Te születésedet és azok körülményeit vizsgálom és a magaméval összehasonlítom. Te Isten, magamnak és a

mindenségnek Teremtője, istállóban születél, és én palotában ; te ökrök és szamarak között, szegény pásztorok társaságában voltál, míg engem — aki a Te szemedben por és féreg — az udvari emberek sűrű csoportja vett körül. A Te szüleid szegény emberek voltak, enyéim fejedelmek ; Te szegénységben jöttél a világra, én gazdagságban. De alázz meg engem, Uram, ebben az elmélkedésemben is és add, hogy az igazságban a Te alázatosságodat imádjam és semmiségemet észrevegyem a Te szemlélésedkor. Legelső sorban azért adok néked hálát, Uram, hogy végtelen kegyelmességedből kifolyólag engem semmiből megalkottál és azt akartad, hogy keresztény, még pedig katolikus szülőktől származzam. Kegyelmes voltál és meghallgattad az ő kérelmeket : mert bátyámnak halála után ugyanis számos éven keresztül nem volt fiúgyermekök, egyedül csak nővérem maradt életben. Nem akarom családom történetét megírni és vallomásomban alázatosságban előszámlálni őseimnek, Erdély fejedelmeinek sorát, amely sorba atyámat is beválasztották még nagyatyámnak életében. Ezt még zsenge korában oktatta a katolikus hitre anyja, Báthori Zsófia fejedelemlő és miután nagyatyám a Gyalu melletti ütközetben az ellenségeitől, a törököktől kapott sebében meghalt, inkább a fejedelemségről kívánt lemondani, mint szent hitét elhagyni. Magasztal Téged a lelkem, és dicsőítlek Téged, Uram Istenem, hogy őt kegyelmeddel megerősítetted és ebben a szent elhatározásában állhatatossá tetted, mely énbélém is átáradt. Néhány év múlva ugyanis, miután elvette Zrinyi grófnak leányát, Ilonát : engem, az ő legkisebb gyermeküket, 1676. március 27-én házunk kastélyában, Borsiban e szerencsétlen életre hoztál. Szerencsétlennék neveztem és méltán mondtam annak, mert anyám méhéből engem ellenségedként állítottál a világba, de a nyomorúságok között

mégis boldoggá tettél, mert a semmiből a Te megismerésedre vezettél, óh legfőbb Jóság, és nemsokára a keresztiség szentsége által feloldozva attól a bűntől, melyben fogantattam, felvettél gyermekeidnek sorába. — Így születtem néked, Uram; de jaj, azóta hányszor haltam meg a Te szemedben! A Te könyörületességédnél fogva azonban megtörtént, hogy engem, mint gyakran mondtam, halottaimból feltámasztottál. Mit mondjak neked többet ezen állapotomról, amelyben mint értelmes és eszes lény, istenségednek képmása, melyet az emberre ruháztál, a hústömegtől korlátozva, a Te megismerésedre hosszú éveken keresztül dőre és alkalmatlan voltam. Úgy éltem, mintha nem lettem volna; boldogtalan voltam, hogy Téged meg nem ismertelek, boldog, hogy meg nem bántottalak. Remélem azonban, hogy nem fogod bűneim közé sorolni sirásaimat és jajgatásaimat, bárha ezek a gyermekek türelmetlenségének, méltatlankodásának és többé-kevésbé engedetlenségének jelei, melyek útján az ember félrevezetett természete a szülőkkel helyezi magát ellentétbe. És ha mégis ebben a zsenge koromban megbántottalak Téged, legfőbb Jóság, könyörgöm, ne gondold vissza tudatlanságomra.

Nagy volt a Te gondviselésednek irántam való gondossága. Atyámat ugyanis, ki alig ért el negyven évet, születésem után hat hónappal magadhoz szólítottad e nyomoruságos világból (legalázatosabban kérem Felségedet, irgalmazz neki), mégis nem engedted meg, hogy valami is hiányozzék jövődő nevelésemben. Gyengéden szeretett a nagyanyám, a Te szolgád, ki a Te hű követőd és az emberek véleménye szerint szent volt. Valóban anyai szigorúsággal szeretett az anyám, ki minden illetlen tettemre ügyelt és alig öt éves koromban elkülönített engem a női szobától és felmentett a nők gondozása alól. Tanítóim állásomnak megfelelő erkölcsöket fejlesztettek ki lelkemben és

a Te imádásodra vezettek. Dicsértessél, oh Isten, mindörökre ezen kegyedért, mely irántam bizony igen nagy volt: Te tetted ugyanis, hogy ifjú koromban előjáróimmal szemben igen engedelmes voltam; Neked pedig ártatlanságomban szolgálva és Téged szeretve, amennyire visszaemlékszem, a lehető legkevésbé voltam ellenszegülő az ájtatosságnak koromhoz mért gyakorlatában. Sokszor megvigasztalódom, midőn gyermekkoromra és ifjuságom kezdetére gondolok: erősen hiszem ugyanis, Uram, hogy ártatlan voltam a Te szemedben; mert gyakran mondogatták nekem, hogy semmi gonosz hajlam sem volt bennem, mégis gyakran megbüntettek, mert rest voltam a tanulásban és inkább a fegyvereknek s a gyermeki játékoknak, különösen a háborúsdinak adtam magamat. Azt azonban nagyon sajnálom, én Istenem, hogy arra nem emlékezem, vajjon szerettelek-e Téged, bár azt tudom, hogy naponként reggel-este imádkoztam hozzád. Te ismertél hát egyedül, milyen voltam. Örvendek, ha valami előtted kedves volt bennem, és fájlalom, ha valamilyen veled ellenkeztem, vagy valamit ellenedre tettem. Látod, oh Uram, mennyire összezavarodnak mindazon dolgoknak alakjai és képei, amelyek velem gyermekkoromnak első szakában történtek! Nagyanyámnak halálára, mint valami álmra gondolok vissza, kiért mégis a legalázatosabban kérem kegyelmedet. De anyámnak második férjhezmeneteléből Thököly Imréhez, ki lutheránus ember volt, alig maradt más az emlékezetemben az ünnepélyes lakomán kívül, mely a nemzet szokása szerint fényes volt és ivás és tobzódás között folyt le. Kérem azért szent Felsőged bocsánatát mindazokért, amelyek nem tetszésedet érdemelték ki. De távol legyen tőlem, hogy én, a vallomást tevő, számláljam elő neked azokat a merész állításokat, amelye-

ket az embereknek beszélgetési módja szerint hallottam ezen házasság külső és belső okairól, melyek igen szerencsétlenek voltak hazámra nézve. Azon idő eseményeinek számos ismerője ugyanis azt vélte, hogy boldog emlékezetű anyám a császári udvar rábeszélésére szánta rá magát a férjhezmenésre, hogy a fentemlített Thököly lelkét a fegyverek lerakására rávegyék, miután reményét és várakozását meghaladó házasságot kötött.

De másra fordítom figyelmemet, mert ezen dolgokról sem gondolkodni, sem írni nem akarok, melyek életem történetéhez tartoznak: mert én nem az embereknek beszélek, hanem neked, Istenem, szíveknek és veséknek ismerője, ki mindezeket mindenkinél jobban ismered. Ezt a keveset csak azért akartam előtted megemlíteni, hogy e külön megemlékezéssel ünnepelem a Te isteni gondviselésednek titkát, amely a következő időkben csodálatos, sőt valóban bámulandó módon megmentett. Helyén valónak vélem itt megemlékezni egy különös eseményről, mely nemsokára a te szolgálódnak eljegyzése előtt történt. Véletlenül egyike volt azon jóslatoknak, amelyek utjain néha a te végtelen kegyelmed az embereket a bekövetkezendő balvégzetre figyelmeztetni szokta.

Munkács erősségünkben időztünk, mely vár meglehetősen magas, sziklás helyen épült. Mivel kegyes és jámbor szolgálód, anyai kötelességtől vezetve, gyermekeit mind maga szoptatta, a megszojtatottakat pedig ágyában oldala mellé fektette, egy bizonyos napon megtörtént, hogy midőn már nővérem és én feküdtünk, ő a szokottnál hosszasan imádkozott, s miután könyörgését hozzád, végtelen jó Isten, elvégezte, közénk feküdt. Az udvarhölgy is, ki ugyanazon szobában szokott virasztani, míg úrnője aludt, imádkozott, de még a végére sem jutott, amidőn egyszerre

közvetlen az ágy mellett álló asztal alól egy kigyót látott előmászni, melynek nagysága a csúszó-mászók rendes nagysága volt, és míg az éjjeli világításnál nem hitt látományának igaz voltában, a kigyó lomhán az ágy felé közeledett. Az udvarhölgy a kigyó szokatlan látásától megrémült, fejveszetten késlekedett, de másrészt ismerte anyámnak természetes ellenszenvét az ilyen fajta állatok iránt; mégis sem anyámat felijeszteni, sem az állatot megtámadni nem merte; de végre midőn látta, hogy a kigyó felemelt testével az ágyra csuszik, félelmében lármát csapott, s anyámat álmából felköltötte, aki azt gondolva tűz van, nővéremet megragadta és az ágyból — engem otthagya — kihúzta. Most megpillantotta a kigyót, sietve menekült a szobából, én pedig egyedül maradtam a kigyóval az ajtó előtt örökös udvarnokok bejöveteléig. Akár véletlenségből, akár a te akaratodból történt így, Uram, valójában a bekövetkezendő idők eseményeinek folyamataról értesített ez bennünket, hogy anyánk, a te szolgád, ágyába egy kigyót fogadott férje személyében, kivel mégis utolsó lehelletéig oly nagy türelemben, alázatosságban és hitvesi, vagy nyíltan merem, Uram, néked mondani, inkább szolgálói engedelmisségben élt, hogy valóban méltónak tarthatjuk őt arra, hogy őt ezen szentség erényeinek gyakorlatában mint példát emlegessük. Bár homályosak kissé emlékeim ezen eseményről, mégis el merem ezt mondani, mert mindezen körülményeket úgy az udvarhölgy, mint négy évvel idősebb nővérem annyiszor ismételték, hogy élénken megtartottam emlékemben. A Te segítő kezed, óh végtelen Jóság, létesítette, hogy az a kigyó (nem félek őt, a mostoha atyámat, még a Te szemedben is így nevezni) nem tudott nékem ártani sem testemben, sem lelkemben; mert gyakran egyet is, mást is megkísérelt, hogy engem, házamnak utolsó sarjadékát elpusztítson s így

megtartsa magának a várakat és örökösödés útján házamhoz tartozó kincseket így elnyerje és kezében tarthassa a királyságot és az ország koronáját (mely után áhitozott). Az ő összes, leginkább lutheránus tanácsosainak terve odairányult, hogy engem, kibem mint az egyetlen fiúban a család előrelátásából az orthodox (azaz katolikus) vallás jövődjő föntartóját látták, vagy elveszítsenek, vagy az ő felekezetükre áttérítsenek. Mily boldog lettem volna, Uram, ha érettebb ésszel előadhattam volna néked mindazon szenvedéseket, amelyeket úgy kilenc éves koromig elviseltetek velem, hogy így erőtlen gyermeki szervezetem elpusztuljon. Sajátságos volt ezeknek eljárása; minden útra és katonai munkálatokra, forróságban és fagyban, gyakran szomjan, legtöbbször éhen és átfázva ideoda vittek. Anyám leggyengédebben szeretett engem, de részint mert nem ismerte szenvedéseimet, részint felfoghatatlanok voltak előtte, de leginkább mert azokat meg nem változtathatta, férjének minden akaratába belenyugodott.

A Te védőszárnyad alatt elvittek a törökök és tatárok seregei közé, akik ellen nagyatyám háborút viselt, miért is házamnak akkor is még ellenségei voltak. Gyakran megkisérelték álnokul, hogy vallásomból kitérítsenek, de tehetségéhez képest megvédett tanítóm, Badinyi János, hithű keresztény, ki mind hozzád, mind hozzánk ragaszkodó hűséges férfiú volt. És én is . . . ; de kegyelmezz nekem, nem tudom már, mit beszélek, Uram! Te lelkemben megvédtél engem, kegyelmeddel támogattad gyengeségemet és így keresztülvitted, hogy hitemben állhatatosan megmaradtam! De az erőszakosságok ellen is segítőszert nyujtottál: te adtál nekem erőt a fentemlített szenvedéseknek az elviselésére, te takartál be engem, midőn fáztam és a földön feködtem, hol engem a hó fődött be; te üdítettél fel

egy korty vízzel, mert igen gyakran szomjaztam és nyújtottál egy falat kenyeret nekem, az éhezőnek. Ezen szenvedések mellett is egészségem megjobbult, gyenge testem pedig megerősödött. Ekkor kamarásomnak, Körösi Györgynek hűségét hozták kisértetbe, felajánlottak neki kastélyt és nagykiterjedésű birtokot, hogy nékem mérget adjon be. De itt is megvédett a Te kezed; megborzadva utasította vissza az ajánlatot, s mivel az ő hűségét megtartottad, árvák atyja, az ő gondosságát és éberségét is növelted, s ő az én szakácsom, sőt „mindenem“ kezdett lenni, ezentúl nálam az éhség, s a szükséges dolgoknak hiánya ritkább lett. Megmentettél, Uram, ki talán akkor még ártatlan voltam, de úgy-e már akkor is előre tudtad, hogy hálátlan leszek és meg fogok feledkezni a Te számos jótétemenyedről. Óh én szerencsétlen halandó lény! Miért feledkeztem meg ezekről, midőn a Te végtelen kegyelmedről annyiszor letértem; bárha újra meg újra visszagondoltam volna ezekre; talán hozzád, Istenem, hűbb lettem volna. Megújított fájdalommal imádóm a te végzésedet; segíts meg végre szándékomban, melyet Te keltettél fel bennem, hogy életemnek minden egyes napján neked szolgáljak és ne engedd bennem elveszni a Te könyörületességéd nagy műveit.

Mondják el az embereknek a magyar történetírók ezen nemzet háborújának okait, a törökök előrehaladását egészen Bécs ostromáig és a németeknek fölöttük aratott diadalát! Borzadok, ha visszagondolok — akár mint álmoképre is — a keresztény népnek elpusztítására és török és tatár rabszolgaságába való hurcolására. Bécs ostromlásának mostan jelzett idejében én is a magyar táborban voltam, mely Pozsonynál táborozott, míg anyám Léva várában maradt hátra. Bár akkor vérhasban szenvedtem, orvos nélkül hagytak, (orvosokat ugyanis mostoháim, akik fenntartásomról

gondoskodtak, ápolókul nem akartak mellém adni); de a Te gondviselésed, Uram, mellettem volt és egészségem lettem. Bécs alatt megveretvén a török, Thököly vad futásban keresett menekülést, bár senkisémet követte, (így zavarod meg az istentelenedet, óh örök bölcsesség!) Emlékszem, hogy azon a sötét éjjelen, midőn felszedték a tábornak, az összedülő hatalmas sátor majdnem agyonnyomott engem, ki mint valami szolga, szolgáltam mostohámat, mely esemény mindenestre fényes alkalom lett volna megalázkodásomra, ha Téged, óh testté lett alázatosság, jobban tudtalak volna megismerni, mint azt korom megengedte.

A németeknek bécsi, aztán párkányi diadala után Thököly ügye is hanyatlani kezdett. Üldözött bennünket a német hadsereg Schultz tábornok vezetése alatt, ki fortélyos és a magyar ember természetével nagyon is ismerős ember volt. Ettől az embertől kergetve, majd pusztákon, majd mocsarakon keresztül kóboroltunk, de naponkint fogyott a hadsereg, estek a várak; így a biztonságot az őrséggel megrakott Munkács várában kellett keresni. Ez a vár Magyarország összes erősségei között a legbiztosabb volt, ezért jónak látta Thököly anyámat otthagyni, maga pedig vagy tanács- vagy segítségkérés céljából Nagy-Váradra a török őrséghez menni, mely hely az Erdélyt övező hegyek lejtőin fekszik. Akkor nem is sejtettem, de Te tudtad, Uram, amit később bizalmas tanácsosától tudtam meg, hogy elhatározta, hogy akkor engem is magával fog vinni és ha a törökök (ügye akkor — mint említém — mind veszélyesebbé vált) hűségéről kételkednének, engem kezsként a törököknek fog átadni és Konstantinápolyba küldeni. Már az én felügyelőim megkapták a parancsot, hogy az útra mindent elkészítsenek; anyám zokogás és keserves panasz között egyezett bele. Már itt volt az elindulás napja, és én, mint valami áldozati

barom, örvendtem, mert vágyakoztam a lovaglás után. Minden poggyászt hátra kellett hagynunk és már néhány hónappal előbb lóra ültettek. De tanítóm, Badinyi, jobban előrelátta a jövőt, mint én; hozzád futott, Uram, mivel más eszköze nem volt, hogy engem megmentсен a bukástól, s mialatt Thököly utóljára mondott búcsut anyámnak, a templomba sietett és megparancsolta, hogy a káplán Neked engesztelő misét mutasson be. S valóban megnyerte számomra a Te könyörületességedet; ugyanis döntőleg és hirtelen megváltoztak Thökölynek szándékai, a misének végeztével ő elment s engem anyámnál hagyott. Dicsérjen Téged, Uram, az én lelkem, s ezért a kegyességédért is áldjon Téged; a veszély ugyanis, melyet elhárítottál rólam, nemsokára nyilvánvalóvá lett. Ugyanis mikor a pogányokat Esztergomnál megsemmisítették és Ujvárt, Esztergomot, Budát visszafoglalták tőlük, a pogányok is igen szorult helyzetbe jutottak és mindenféle eszközt kerestek, hogy békére fordítsák az eseményeket. És mert nekik a Lotharingiai herceg útján (ki akkor a császári hadsereg élén állott) tudomásukra jutott, hogy semmiféleképen nem lehet a békét megkötni, ha csak megelőzőleg a békekötés őszinteségének igazolására el nem fogják Thökölyt, ők nem késlekedtek ehhez a nemtelen mentőeszközhöz folyamodni, megszegve a neki nyilvános okiratban (melyet ők átnáménak neveznek) tett hűséget, melyre szokásuk szerint maga a török fejedelem is ünnepélyesen megesküdött. Ezért elhatározták az ő elfogatását, mellyel a váradi basát bizták meg, ki azt végre is hajtotta: Thökölyt lakoma ürügye alatt a várba hívta és bezáratta a vár kapuit. Hadseregét és udvarát szétverték és megadták magukat a németeknek; de azok a pogányok együgyűségét kigunyolták, kijátszották az előterjesztett békefeltételeket és a hábo-

rút folytatták. A magyarok — látva a törökök hitszegését, a fegyvereket lerakták, s bár a szultán — midőn nyilvánvalóvá lőn ellenségeinek ravaszsága — megparancsolta, hogy Thökölyt bocsássák szabadon és a jó hírnév kiköszörülése végett a basát lefejeztette, mégis nem mert többé a magyar nemzet — kivéve igen csekély részt, mely Thököly vallását követte — az ő pártjukhoz csatlakozni. Borzadok, ha csak rá is gondolok, mi lett volna belőlem, ha én is vele lettem volna. Akkor engem is ama nemzet szokásához mérten az uralkodó udvarába vittek volna és az ő vallása felvételére kényszerítettek volna. Ime semmiségemnek megismerése: ez az, ami borzaszt!

Nemsokára hogy Thököly eltávozott, a német sereg fentnevezett ¹⁾ várunk ostromlására jött. Anyám oldala mellett maradt Thököly kancellárja Absolon, egy éleselmjű, de rossz akaratú férfi (ki Thököly tanácsosai között az első helyet foglalta el és lutheranus vallású volt) és Radics András (hasonlóképpen tanácsos és lutheranus), hogy az ²⁾ a politikai ügyeket, ez ³⁾ a katonaiakat vigye. Mégis a Te szolgálódnak, anyámnak tanácsai többet nyomtak, mert anyám a Te adományodnál fogva, oh bölcsesség kincsháza, mind okosság, mind hősiesség tekintetében nemének rendes szellemi tehetségét felül haladta. Vitéz és valóban férfias lélekkel látta az üldözőket közeledni és a vár feladását kérőknek azt válaszolta, hogy ő árváinak gyámja, ezeknek várában vonta meg magát, anélkül, hogy bárkinek is ártani akarna, és nem is adhatja át gyermekei várát, mivel senki joggal tőlük nem követelheti; ő minden ellenségeskedést kerülni óhajt, de

¹⁾ Munkács.

²⁾ T. i. Absolon.

³⁾ T. i. Radics.

ha valaki nevezett árváinak javait erőszakkal el akarja foglalni, akkor akarata ellenére kénytelen a támadást visszaverni, mint ahogy tényleg három következő éven keresztül férfias derekassággal ellenállott. Ugyanis három teljes évig szorongatta a német hadsereg ezt a várat lassú ostrommal és ágyúkkal és mozsarakkal, melyek nagy számmal szórták a tüzes golyókat és bombákat; ekként megadásra törekedett őt kényszeríteni, de törekvése hiábavaló volt. Megvallom, kellemesnek tűnt fel nekem, ha a hegy tetejéről bármikor nézegethettem a csatározásokat és a nagyobb, elég elszánt katonai műveleteket, és ezért a humaniorák tanulásához mindig és szigorú eszközökkel kergetni kellett engem; a könyveknél nem szívesen időztem; de hozzád, ó elnyomottak vigasztalója, korom gyengeségének megfelelően imádkozni nem mulasztottam el. Emlékezel, Uram — nem hiszem, hogy elfelejtetted azon a napon, amidőn említett szolgálodat magadhoz szólítottad — szeretetének műveire és a betegek, sebesültek iránt érzett szánalmából folyó tetteire, kiket leggyakrabban, sőt minden nap, saját kezével készített orvosságokkal ápolt és gondjaiba vett. Bátran járta körül néha a falakat. Te tartottad pajzsodat az ágyúgolyó elé, mely egy ízben komornájának fejét, ki mellette állott, teljesen szétszaggatta, úgy hogy agyveleje ő rá is fröccsent. A kemény ostrom alatt gyakran váltott levelet, amelyekben Thököly, mint hallottam, reményt nyújtott a törökök segítségére; az utolsó levelei között az egyik megjegyzésre méltó. Ügyei mindenütt kétségbeejtő állapotban voltak, ezért megbizta anyámat, hogy káplánját, Szent-Ferencrendű szerzetest, Bárkányi Ferencet, valami ürügy alatt a várból Lengyelországon keresztül Rómába küldje és ajánlja fel a pápának az ő áttérését, ha az ő ügyeit kívánsága szerint a bécsi udvarral elrendezi; a maga részéről megígérte, hogy

nem kisebb buzgalommal fog az eretnekek megtérítésén munkálkodni, mint amily kemény háborúval működött a katolikusok ellen.

De minden kétségen kívül láttad, Uram, miként az a következményekből ki is tűnt, hogy nem volt őszinte a szándéka, miért is meghiusítottad azt s odavitted a dolgot, hogy tettei a Te végzéseid nyilvánulatának szolgáljanak. Ezért megengedted, hogy anyám, a nagy okossággal megáldott nő meggondolatlanúl cselekedjék.

Átadta a titkos jegyekkel irt levelet szokás szerint Absolon kancellárnak, hogy a levelet közönséges betűkkel írja le; de mivel a levél szokatlan jegyekkel volt írva, ez nem tudta a dolgot elvégezni és a levelet anyámnak visszahozta. Ennek eszébe jutott, hogy a titkos jegyek kulcsa is nála van, amelyet neki a mély titkok megfejtésére adtak át; a megoldással járó munkának megszokottsága ezenkívül untatta is, ezért ezt a kulcsot is átadta Absolonnak. A lutheranus ember nagy ámulással olvasta urának terveit és azokat közölte Radics Andrással, a parancsnokkal, ki társa volt — mint mondtam — a vár védelmében és gondozásában. Ezek kölcsönös egyetértéssel e levél helyett egy más koholt, hamis levelet adtak át anyámnak; ettől az időtől kezdve azt gondolva, hogy Thökölytől semmit sem remélhetnek, minden eszközt megragadtak tervének kijátszására. Ennélfogva kölcsönös megfontolás után abban állapodtak meg, hogy megszerzik a németeknek jóindulatát, megfélelvezve a hűségesküről, és ezen célból Caraffához, a várat körülvevő hadsereg vezéréhez kimennek, a várnak feladását megígérik olyan feltételek alatt, melyekről azt tartották, hogy hasznukra válnak.

Caraffa a nem remélt eseménynek megörülve, a dolgot az árulóknak kívánsága szerint intézte el, s

hogy a vár feladását ezek keresztülvigyék, kezdetét vette a gabonának és a lövőkészleteknek elpazarlása, amiért is nemsokára az őrség szükségét szenvedve elcsigázott és néha-néha zúgolódott; anyám az őrséget azonban gyűlésbe hívta össze s okos beszéddel lecsendesítette őket. De mivel a szándékosan teremtett szükséggel és készakarattal létesített éhséggel sehogysen akartak megküzdeni, kényszerítve lőn arra, hogy a gonoszok tervébe beleegyezzék; megtörtént a megállapodás a vár feladásának szükségképpen írásba foglalt feltételeire nézve a megnevezett Carafával, kit a császár ebből a célból teljes hatalommal ruházott fel. Te tudod, Uram, hogy én nem is sejtetem, mit határoztak akkor rólam; mégis emlékezem, hogy anyám erősen panaszkodott, hogy a vár feladásának megbeszélte feltételeit nem tartják be, de akkor panaszkodott leginkább, midőn néhány hét múlva a császárnak rendelete arra kényszerítette, hogy velünk együtt hagyja el árváinak birtokait és Magyarországból is Bécsbe hívták.

A télen megkezdett útat még a tél folyamán fejeztük be, és mert a nagy gondok űzték a kicsinyeket, máshonnan is hozzászokva a kellemetlenségekhez, szállásaink hidegét nem éreztük. Mégis a Te mindennapi jótéteményeid között van egy, óh örök Jóság, melyet feltűnő hálátlanság nélkül figyelmen kívül nem hagyhatok.

Egy kocsin utaztunk anyám, nővérem és én, kiválasztott komornákkal ¹⁾ és már a Likava vára alatt fekvő Rózsahegy városa felé haladtunk olyan úton, melyet egyoldalt a hegylanc sziklái, másoldalt a Vág folyó medre (partja) nagyon összeszorított, ahol az erősen lezuhanó folyó kimosásai hatalmas szakadékokat alkotnak — ami kis föld megmarad, azt a foly-

¹⁾ Szó szerint a női szobának kiválasztottjaival.

tonos ár elragadja, így alig van egy méternyi szélességű hely — és ime nem várt eset következtében a nyerges ló alatt az egész part leszakadt, a lovat (a régiiek szokása szerint) a rajta ülő kocsissal a mélységbe húzta; a ló súlya egész természetesen az első kerekeket, majd utána az egész kocsit is magával rántotta volna, ha ki nem nyujtod, láthatatlan segítő kezed a veszélyben forgóknak.

Ez a kéz volt az, mely a fenyegető veszélyben úgy a többi előremenő lovat, mint a lovak mögé fogott kocsit megmozdíthatatlanul megállani kényszerítette, a cserjébe belekapaszkodott kocsist és a gyeplőn függő lovat sértetlenül megmentette és nekünk időt adott arra, hogy a kocsiból kiugorjunk, míg a mindenünnen összefutó udvari emberek a bajból ki nem menttek. Dicsérettel tehát, ó Isten, ezért a megmenekülésünkért is, s égjen szívem irántad való szeretetben, soha meg nem feledkezve a Te jótéteményeidről. Megállapodtunk ezután néhány napra rovnai kastélyunkban és Lednice várában, mely idő alatt, amennyire visszaemlékezem, anyámnak fogadásáról és a vele való bánásmódról tárgyaltak. Röviden itt megemlítem, Istenem, de nem sóhajtozva és panaszosan, hogy Munkács várában való ostromlásunk ideje alatt elvették Sárospatak és Regéc váraimat, a hűségre való visszatérésünk zálogaként; ezekben volt házamnak minden kincse, mely a királyi és fejedelmi családoknak — melyekből én származtam — kihalta után reám szállott; e kincsre reáakadtak és a császári kincstárba szállították.

Tied volt minden, amivel rendelkeztem. Te elvetted, mert talán azoknak birtoklása üdvösségemet tette volna kockára. Abból sokan meggazdagodtak, nekem pedig a sok millió értékű kincsből (a jegyzékek így mutatják) egy fillért sem adtak vissza.

Nem akadályozta meg őket ebben a császár nevében tett ígéret. De most elég is volt erről a dologról elmélkedni.

Tizenkettedik életévemet töltöttem be azon a napon, amelyen Ausztria városa, Bécs alá érkeztünk, és miután a város kapui előtt, melyek a mi megérkezésünkkor (mely ckból kifolyólag, nem tudom) zárva voltak, két vagy talán több órán keresztül vártunk, mely idő alatt a bennünket sértegető nép látványossága gyanánt szolgáltunk, a külvárosban az Ágostonrendiek kolostorába vittek. Aggodalommal leste a most már boldogult anyám, hogy milyen fogadtatásban lesz része; de kicsoda, kinek nevében és mit mondott neki, te tudod, Uram, hogy elfelejtettem; annyira még is visszaemlékezem, hogy este egy kocsi jött értem és Julia nővéremért, mely Kollonics bibornokhoz vitt, akire Lipót császár, minthogy magának követelte a gyámságot, a mi neveltetésünknek és birtokunk kezelésének gondját ráruházta, s aki nem állásunknak megfelelőleg, hanem korunkhoz mért megvetéssel fogadott bennünket. Nemsokára vele együtt kocsiba szálltunk, s azt mondta nekünk, hogy a császárnak fog bennünket bemutatni. De óh Uram, Te egyedül tudtad, mekkora volt a fájdalmam, midőn a kocsi megállott és a nyitott kapún át Szent-Orsolya rendű apácákat láttam, akik elválasztották tőlem az én síró és ellenszegülő nénémet, kit a bibornok erőszakkal taszigált be a kapún.

Ez megtörtént, a kapu bezárult, és én, kit tanács nélkül, sírás és zokogás között anyámtól és nővéremtől elválasztottak, tanítómmal, Badinyival és Körösy kamarásommal egy bizonyos ember kezeibe kerültem, aki a bibornok vagyónának kezelője volt. Három napot töltöttem itt el, sóhajtások és panaszkodások között aggodva anyámért. A negyedik napon megengedték, hogy

elbucsuzás végett anyámat és nővéremet, — azt a lakhelyén, ezt az apácák ablakráczozatánál — meglátogassam.

Azt mondták nekem, hogy elvisznek Bécsből, de hogy hová, gondosan eltitkolták előttem. Ó Uram, most is bizony még méltatlankodással gondolnék ezekre vissza, ha a Te kegyelmed nem mérsékelné az én hevemet. Akkor nem tudtam, mit akar velem a Te szent és imádandó gondviselésed; de később azután megmutattad, hogy jogos dolog volt, a fejedelem gyermekét megalázni és már akkor megtörni nyakasságát, hogy életének minden körülményei között, melyeken keresztülvitted és viszed őt, tudja nyakát a Te igád alá helyezni, mely fölötte kedves azoknak, kik azt így hordják. Bárcsak felajánlottam volna neked, Uram, könnyeimet, melyek szememből hullottak, midőn utoljára öleltem meg anyámat, utoljára, mondom, mert soha többé nem engedték meg, hogy lássam őt. Az anyai szeretettől kicsalt könnyeket nővéremhez vittem. Midőn őt a kolostor rácsozatai között megpillantottam, még jobban sírtam. Rövid volt itt is, ott is a zokogástól meg-megszakított beszélgetésünk, annak helyét sóhajok foglalták el. A lehető legnagyobb gyengédséggel viseltettünk testvéremmel egymás iránt, mely érzelmünk anyánkban összpontosult, aki azt visszazonozta; de mégis merem mondani, hogy irányomban nagyobb volt gyengédsége, mint nénémel szemben. Ez is a Te, irányomban tanúsított jótéteményed volt, Uram. Te oltottad lelkembe azt a gyermeki engedelmességet, amelyre ő még haldoklásakor is megemlékezett és azt vallotta, hogy én őt sohasem szomorítottam meg.

Igy a nap sírás és szívemnek legnagyobb elkeseredése között telt el. A következő napon a biborok a kocsijába ültetett, és miután egy, a beteg emberek gyógyítására szolgáló kórház templomá-

ban ¹⁾ misét hallgattunk, közönséges szállító szekérbe, mely elé két lovacska volt fogva, s amely a többi szekerekhez hasonlóan eléggé rongyos volt, szállottunk valami eiskorni préposttal, ki kísérőm volt, és Badinyi tanítómmal, és így elutaztunk.

Lassan haladtunk utunkon előre s csak utazásunk második napján mondták meg nekem, hogy Csehországba visznek. Egyedül tanítóm jelenléte vigasztalt meg, ki saját szomorúságát előttem elrejtteni törekedett, és az a remény, hogy továbbra is nálam fog maradni.

Sem a nyelvet, sem a szokásokat nem ismertem; így minden új dolognak tűnt fel előttem, de minden tárgy, mely anyámtól és nővéremtől való elszakadásról beszélt, felujította fájaldalmamat.

Számos napon keresztül folytatott utunk után, amelynek részleteiből csak folytonos lelki szomorúságomra emlékezem, utazásunk céljához érkeztünk, Csehországnak Ujház nevű kisvárosához — németül Neuhaus volt a neve — és mivel nem szándékom a városoknak és azok fekvésének leírása, csak annyit említek meg, hogy akkor Slavata Joachim gróf birtoka volt, amely család abban az időben — midőn itt tartózkodtam — Csehországban a leghíresebb volt. Slavata fiú-utód nélkül szállt a sírba; testvére, Lipót, otthagyta a passauai kanonokságot és megnősült, de kezeibe és lábaiba görcsöt kapott és beteg lett, így nemsokára meghalt s vele kihalt a család. Az első kiváló vonzalommal viseltetett irányomban, a második is elég jóakaróm volt, kiknek, hogy örök nyugodalmat adni kegyes légy, alázatosan kérlek.

A városban van a jezsuiták nagy rendháza és

¹⁾ Az irgalmás rendű szerzetesek temploma volt ez.

az ifjúság nevelésére való collegiumuk (miként. itt nevezik¹⁾, ott²⁾ pedig seminariumnak hívják), melyben nagyszámú ifjúság volt. Ezt a helyet jelölték ki számomra ; a gimnázium is elég látogatott volt. Az atyák ez alkalomra rendezett szindarab előadásával fogadtak és utána az ebédlőben bőséges, bár bőjtös lakomával tiszteltek meg. Az asztal után az engem kísérő prépost kijelentette nekem, hogy ott a fentnevezett collégiumban kell időznöm tanulmányaim folytatása végett, de mivel meg van parancsolva, hogy Badinyit, tanítómat elvigye, ezért ha valami üzeni valóm van anyámnak, még ezen az éjjelen kell vele közölnöm, mert következő reggel el fog menni. Óh Uram, valóban csak te tudod egyedül, mekkora fájdalommal és záporként hulló könnyekkel fogadtam szavait. Hiába való volt minden panaszkodás, hivatkozás a bibornok ígéretere, ki azt mondotta, hogy pár hónapig nálam fog maradni tanító. Nem indultak meg sem a kérésekre, sem a könnyekre, sem a panaszkodásokra. Ezek folyama közben elvittek lakóhelyemül kijelölt szobácskámba, amely közös volt két más fiúval, nevezetesen Kolonics és Volkra grófokkal, akikhez nemsokára az elsőhöz hasonló nevű harmadik jött. Beléptem ide, a spanyol fal mellé vonultam, mely fekhelyemet körülvette, és folytonosan növekedő sóhajtások, zokogás és könnyek között kértem tanítómat, hogy ne hagyjon el engem. De míg a fájdalomtól és bútól elbágyasztva elaludtam, hű nevelőmet elragadták. Másnap, reggelre kelve, midőn felébredve, őt hívtam: észre vettem, hogy eltávozott. Te látod Uram, hogy még most is mennyire elszomorodom, midőn visszaemlékezve ezeket írom.

1) T. i. Magyarországon.

2) T. i. Csehországban.

Itten minden emberi tanács nélkül állottam, csak a Te irgalmadra szorítva. A legjobbat, Téged választottalak. Senki máshoz, csak hozzád menekültem, hozzád szomorúak vigasztalójához és árvák atyjához, s három napon keresztül — az alvás idejét kivéve, mikor engem gyenge természetem elnyomott — folytonosan imádkoztam és sírtam. Ételt a szokásos órákban a közös ebédlőben kellett magamhoz vennem. Az étel látása: a buza-kenyér és a savanykás bor fájdalom kitérésének új okául szolgált; s lelki fájdalom az azon nemzet szokása és életmódja szerint elkészített sovány eledelket még ízletlenebbé tette. — Könnyes szemekkel ültem le az asztalhoz, és az én magános fekhelyemhez — még a világosságot is csaknem meggyűlölve — mindannyiszor megújított fájdalommal tértem vissza. Nem is az emberek, hanem Te, Istenem, vigasztaltál meg. Így is csakis egy hónap múlva lettem képes tanulmányaim folytatására. Te tartottál meg, Uram, és erősítetted meg természetemet. nem engedted elsovadni egészségemet, és midőn a következő hónap elmúltával, ha nem csalódom, a syntaxis negyedik osztályába vittek, Te tettél újra jó tanulóvá, ki fogékony voltam tanulmányaimban, az ájtatosság gyakorlását szerettem és igen kedvelt voltam tanítóim és feljebbvalóim szemében.

Te, mondom, végtelen Jóság, tanítottál meg, hogy mindenkire alkalmazkodjam és semmi másban mint tisztességes dolgokban ne gyönyörködjem, kerüljem az ifjaknak társaságát, még azokét is, kik velem laktak, hogy a mesterek és atyák társaságában időzzem, melyet gyakran jókor is, rosszkor is, felkerestem és alázatosságot és lelki nyugalmat adtál nekem. Igen gyöngéden szeretted engem a

szeminárium kormányzója Zimmermann atya, egy öreg ember, kinek keze és lába béna volt és testének többi tagját sem bírta használni, és sakkjátékban gyönyörködve töltötte el velem az üdülés óráit. Gyakran szórakozás végett kivettek a külvárosba, még pedig leggyakrabban gróf Slavatához, midőn otthon volt, vagy várának tisztjeihez, kik engem tiszteltek és szerettek. Néha kirándultunk a préposthoz, ki engem ide hozott, s kinek prépostsága pár mérföldnyire volt.

Három évig tartó tanulási időmet a humanioráknak szokásos gyakorlásával, a szünidőt pedig a különböző jezsuita kolostorok látogatásával töltöttem el. Mindenütt mindenki szeretett a Te kegyelmedből kifolyólag, és mindenütt igen nagy szívességgel fogadtak, és mert senkit sem szomorítottam meg, engem sem szomorított meg senki. Miután így befejeztem a humaniorákat, egy egyházi férfiúnak vezetése alatt, aki a Neuhausba jövetelem után következő évben előjáróm lett, Prága városába és az egyetemre vittek, hogy filozófiai tanulmányaimat folytassam, és lakóhelyemül a jezsuita atyák rendházát az Uj Városban jelölték ki. Az én felügyelőm higgadt ember volt, kegyes életű pap, egyszerű és az atyák között úgy jámborságra, mint szokásaira nézve a legalázatosabb, és egy cseppet sem volt alkalmas arra, hogy tanulmányaimban segítségemre lehessen. Így az egész idő alatt ő a maga ügyeivel, én a saját dolgaimmel foglalkoztam. Bennem fölötte nagy volt a tudásvágy, és így szabad óráimban építészek és matematikusok könyveit forgattam, festettem, mértani ábrákat rajzoltam, de mert senkisé nem tanított, semmitsem értettem meg. Legkedvesebb volt előttem a magisterekkel és az atyákkal való tekejáték (billiárd), mert nagy szenvedéllyel csüngtem ezen a játékon; a filozófiai, de különösen a

logikai előadások nagyon is üreseknek tetszettek nekem. Mégis olvastam és ismételtetem leckéimet; csak szorgalmam készítetett erre, de nem tudom, vajjon mit tudtam, bár tanárom előmenetelemmel meg volt elégedve. A következő évben fizikai előadások hallgatására képesítve, nagyobb kényelem miatt az egyetem közelébe egy bérelt házba, mely a város „Kis részé”-nek nevezett területén feküdt, költöztem át.

Gyűlöltem a világiaknak barátságát, folytattam a jámborságomnak megszokott gyakorlatait egész éven keresztül, melynek elteltével elkészültem filozófiai tanulmányaim folytatására: de másképpen is tetszett Néked, hogy gondoskodj rólam. Isteni gondviselésednek titkos és az emberek előtt ismeretlen végzése szerint történt, hogy Neuhausban való tanulásom ideje alatt nénémnek férjhez meneteléről tanácskoztak, ki anyámmal az Orsolya rendű apácák ugyanazon klostromában időzött. Sok előkelő fejedelem kért a császártól engedelmet, hogy anyámat meglátogassák azért, hogy vele erről az ügyről értekezzenek; a bibornok azonban tehetségéhez képest tiltakozott ez ellen. De a Te hív szolgád bízva lelkében, hogy Te gondoskodni fogsz erről a dologról, azt mondotta, hogy leánya elhatározásába befolyjni nem akar. A különböző rangú és körű kérők között volt Ferdinánd gróf is, aki az Aspremonth régi nemesi családból származott, s akit — mert a felsőmagyarországi hadparancsnokság élén állott — roppant kiterjedésű öröklött birtokaink csábítottak erre a lépésre. Alkalmat és ürügyet keresett, hogy Bécsbe jöjjön és engedélyt kért, hogy a kérők seregéhez csatlakozzék. Az engedélyt megkapta, valamint szokás szerint Lipót császár beleegyezését arra is, hogy a kolostorba léphessen és szerencséjét megkísértse. Nem szándékom annak okát kutatni, hogy ez a fejedelem, kinek jóságával annyian visszaéltek,

miért állott rá olyan könnyen erre a dologra; vagy azt hitte el, hogy néném férjhezmenetelének ügyében Te is olyan engedékeny vagy, mint ő, holott evvel szemben a bíbornok egész komolyan az apácák lelkére kötötte, hogy tehetségükhöz képest beszéljék rá nénémet, hogy szüzességét Neked ajánlja fel. Azt állította ugyanis a bíbornok, hogy az uralkodó semmi szín alatt sem akarja, hogy néném a kolostorból kilépjen, és hogy velem is az a szándéka, hogy érettebb koromban a jezsuita atyák társaságába írjon be. Nekem ugyanis elég, ha Te tudod, vajjon a gyakran emlegetett uralkodó közömbös volt-e ebben a dologban, a bíbornok azonban arra törekedett, hogy az ügyeket, mint mondá, úgy intézze; hogy miután nénémet apácává, engem jezsuitává tett, a mi házunk bennünk kihaljon és az örökösödés joga a jezsuita atyákra szálljon. Az erre áhítózó rendet néhány év múlva visszaállították azon törvények által, melyeket az erőszakos pozsonyi országgyűlésen az atyáknak kedvezésére hoztak, inkább az ország hallgatása mellett, mint annak beleegyezésével. Mellőzöm tehát annak eldöntését, mit akartak ők; ezekből ugyanis semmi sem lett, mert Te ezt akartad. Néném ugyanis az utóbbi időben az említett gróf személyét a többiek felett előnyben részesítette, bár majd kétszer oly idős volt nálánál. Anyám is őt szerette legjobban és míg Kollonics Rómában, a XII. Ince pápát megválasztó conclavében volt, anyám beleegyezésével megkötötték a házasságot, melyet a bécsi püspök áldott meg; és így végre, miután néném az apácák tudta nélkül a zárdát elhagyta, az ügyet elintézték. Itt el kellene mondanom ezen eseménynek igen sok körülményeit, hogy a bíbornok megérkeztekor a férjet különféle okok miatt Spielberg várába, a feleségét pedig a tulni kolostorba zárták. Csodálatos és valóban méltatlan módokon törekedtek e házassági frigy felbontására.

Ezek történtek, amint mondtam, három évi humaniora-tanulásom alatt. M^{id}őn Prágába érkeztem, néném Tullnból visszatérő férje is Spielbergából kiszabadult; semmiféle módon sem lehetett a házasságot szétbontani, de mégis perlekedniök kellett szegény létükre, mert a bibornok nem akarta nekik az anyai jószágokból a nénémet megillető részt kiadni, hanem nevében támasztott követelésekkel tartotta vissza gyámsági kezelése alatt. Ezalatt nénémnek pörét mindenféle módon gyűlöletes színben igyekeztek előttem feltüntetni; minden tettét nagyítva adták elő, mintha a családot gyalázatba keverné, engem pedig igen nagyon megkárosítani törekednék; és a hamisság elérte célját. Történt ugyanis, hogy néném egyszer titokban levelet küldött nekem, melyet — midőn az iskolából kiléptem — egy ismeretlen ember nyújtott át nekem, aki elég meggondolatlanul azt mondotta, hogy néném küldte őt, hogy engem az én körülményeimről felvilágosítson. Alig végezte be szavait, méltatlankodva azt válaszoltam, hogy semmit sem akarok róla tudni és őt faképnél hagytam, a lepecsételt levelet pedig, anélkül, hogy elolvastam volna, a bibornoknak küldöttem, az ő jövődjébe akarataiban és rendelkezésében való bizalmam jeléül. Valóban, Uram, a te gondoskodásodból történt, hogy a dolgok az ő terve ellen éppen homlokegyenest ellenkezően történtek.

A két évig húzódó perben néném az őt megillető javak kiadását és a gyámság alól való felmentésemet követelte, ami 18 éves korban a magyar törvények szerint megtörténhetett, s erősen bizonyítgatta, hogy javaimnak felosztása miatt engem is ki kell hallgatni. Végre Strattmann királyi kancellár és Lipót fejedelem első miniszterének pártfogása útján a bibornok akaratával ellentétben kivitte, hogy engem az uralkodó felszabadított a gyámság alól és Bécsbe hívott. Ez a fejedelmi

parancs éppen abban az időben érkezett hozzám, midőn a fizikai tanulmányok évét befejezve, szokás szerint a jezsuiták különféle rendházaiba készültünk utazgatni. Ezért utunkat megváltoztatva, felügyelő-papommal Bécs felé mentünk, ahol a megérkezésünket követő napon Kolonics bíbornokot fölkerestem. Ez felfedte utazásomnak okát, megismertetett a császári parancs tartalmával és arra törekedett rábeszélni, hogy ügyeimnek gondozását továbbra is ő rá bízam és miután ebbeli elhatározásomat kinyilatkoztattam, három nap mulva térjek vissza Prágába, hogy a következő évben fejezzem be filozófiai tanulmányaimat és azután jogi ismeretek szerzésére vagy az olaszországi páрмаi, vagy a bajor ingolstadti kollegiumba menjek; mind a két kollegium a jezsuita atyák gondja és felügyelete alatt állott. Megjelent este szállásomon néném, és testvéri ölelések és a kölcsönös gyengéd szeretetnek hulló könnyei között valóban egészen másként ismertette meg velem ügyeim állását, mint ahogy a bíbornok a nénémmel az én nevemben tudtomon kívül perlekedő ügyvéd útján engem értesített. Nem valami könnyű volt beszélgetésem nővéremmel; anyanyelvemet ugyanis teljesen elfelejtettem. németül nem tudtam, csak latinul; annyit azonban elégségesen megértettem, hogy felszólított: hagyjam abba tanulmányaimat, öröklött javaimat szerezzem vissza, amelytől, ha a bíbornok akarátának engedelmeskedem, minden kigondolható ürügy alatt még számos éven keresztül elűtnek.

Miután néném eltávozott, újból és újból átgondoltam a nővéremtől felhozott okokat, és az ügyvédjével való beszélgetés szintén meggyőzött a pör valódi okairól; s miután átnéztem hazám törvényeit, másnap a bíbornok által kijelölt szállást elhagytam és a néném házába költöztem; a harmadik napon pedig,

melyet a bíbornok tüzött ki, hogy elhatározásomat tudomására hozzam, hozzámentem és kijelentettem neki, hogy jogaimról, valamint a nevemben a gyámság részéről néném ellen indított perről mindkét fél ügyvédeitől kielégítő felvilágosításokat kaptam; de néném iránt testvéri szeretetem arra kényszerít, hogy beszüntetve a pörösködést, a barátságos kiegyezést a dolog elintézésére minden más módnál többre becsüljem. Nénémnek neme, kora és áldott állapota ezért azt az elhatározást érlelték meg bennem, hogy a köztünk lévő kölcsönös barátságos érzelem és vonzalom ápolására megváltoztattam szándékomat. Továbbá, mert a császártól kapott rendelet tartalmát éretten megfontoltam, s a törvények által a gyámság alól való felszabadításra megszabott kort elértem, hálás köszönetet mondok neki, hogy eddig vezette és gondozta javaimat; s illő tisztelettel kértem, hogy a néném s az én ingó és ingatlan javainkat s jövedelmeinket adja vissza, magamat pedig továbbra is barátságába ajánlottam. Te tudod, Uram, jobban mint én, hogy milyen lelki felindulással fogadta beszédemet. Homloka és arca a legnagyobb méltatlankodást mutatták, melyet szaggatottan előtörő tagolt szavai megerősítettek; azt felelte ugyanis, hogy elhagy engem, s néném hizelgéseinek, sógorom csalárdságainak és ifjúi szenvedélyemnek ad át; ezek kétségkívül javaimnak elprédálására fognak indítani és ne is remélek semmit az ő megsértett barátságától. És ekkor megragadva karomat, vezetett és kivezetett az ajtón. Szavainak minden körülmény között következetesen meg is felelt; ezentúl minden dolgomban őt a jezsuitákkal együtt ellenségként találtam velem szemben. Így legelső sorban is a birtokok átadásánál, amelyre a következő napokon biróilag figyelmeztették és felkérték, hogy az öt évi pénzbeli jövedelemről és az ingatlanokról számoljon el; de ő azt mondta,

hogy a kincseknek nagy részét pénzzé tette és mint nagyanyámnak, Báthory Zsófia fejedelemasszonynak kegyes hagyományát, végrendeletének intézkedése szerint, részint a jezsuita-atyáknak, kisebb részét a Szt.-Ferencrendieknek adta, s így nem maradt egy fillérje sem; az ingókat annak idején majd át akarja adni, az ingatlan jószágokat azonban visszatartja addig, míg a fentnevezett végrendelet intézkedéséhez képest a jezsuita-atyák által követelt 100 ezer tallérral az atyákat ki nem elégítette. És bizony birtokainkat hosszú időn keresztül nélkülöztük volna, ha anyánk — ki előrelátta a jövőt — távoztakor eredeti iratokat, hiteles leveleket és okmányokat nem hagyott volna néném kezében, amelyekből a végrendeletnek hamis volta oly világosan és tisztán tünt ki, hogy a jezsuiták jobbnak vélték, ha a magam részéről felajánlott 29 ezer rhénes forintot elfogadják és az ellenszegüléssel felhagynak, mint ha a fentemlített összeg kifizetését törvény útján követelik. És így végre öröklött jogainkba visszahelyezettünk, de javaink annyira elpusztultak és elnéptelenedtek, hogy alig egy negyed-részét lehetett előteremteni évek előtti rendes jövedelmeinknek. Az előadott pereskedések és civódások után néhány hónappal a császár nevében értésekre adták, hogy bár a törvények értelmében kiléptem a gyámhatóság alól és birtokaimmal szabadon rendelkezem, mégis szükséges lenne, ha Itáliának előttem még ismeretlen vidékeire mennék, hogy már ifjú koromban tanuljam meg az állásomhoz méltó kötelmek gyakorlásait; ezért azt a tanácsot adja a fejedelem, hogy gondnokot jelöljek ki és javaimnak kormányzását bizzam rája, magam pedig készüljek az útra és figyelmemet a külföldi területek meglátogatására fordítsam.

Ez volt az út, ez volt a kapú, óh örök jóság, amelyen át a Te csodálatraméltó isteni gondviselésed

a világba, vagy helyesebben a Babylonba vezetett. Nénémnek házában laktam, melyet részint férjének kiterjedt rokonsága miatt, (ennek három özvegy nővére volt Bécsben), részint baráti összeköttetése miatt igen sokan látogattak, sokakat pedig a kíváncsiság vitt oda, hogy engem lássanak.

Minden új volt nekem, ki akkor léptem ki az iskolából és a jezsuiták rendházából; nyelvüket nem ismerve, hallgatagon és némán bámultam mindent, és sok dologtól — mert természetes volt — visszaborzadtam; a nappalt alvással és bőséges lakomával töltötték el, amire kártyajáték és este színházi előadások következtek; ezeket befejezve, ismét játék és lakoma járta. Ezeket a világ ártatlan szórakozásoknak szokta nevezni, melyekre engem *a szokás árja és a többiek példája vitt*; ha másokat követni nem akartam, rossz szemmel néztek reám. Először kelletlenül vettem kezembe a kártyát, majd a színházba is kezdtem járni, de rövid idő múlva ezek gyönyörködtetni kezdtek és oly nagy mértékben csüngtem a kártyán, hogy napokat, sőt gyakran éjjeket töltöttem el kártyázással.

Ezalatt múlt az idő és nekem engedelmeskednem kellett a császár parancsának; de hogy az én távoztommal közöttem és néném között mindenféle civódásnak eleje vétessék, közös megegyezéssel úgy rendeztem a dolgot, hogy mind az ingó, mind az ingatlan javakat egyenlő részben kell közöttem és néném között felosztani; egészen addig az ideig, míg — mint a törvény mondja — nagykorú nem leszek, mely törvénykövetelte 24 évhez még 6 év hiányzott, javaimnak gondozójául és intézőjéül távollétem és utazgatásom ideje alatt nénémet, sógoromat és Horvátország bánját, Batthyány Ádám grófot, egyetlen barátomat neveztem meg. Olaszországi útamból sértetlenül és épen vittél engem vissza Bécsbe, ahol ölelő néném, sógorom

és barátaim örömmel fogadtak, és teljesen megfélekezve a te jótéteményeidről és a veszélyekről, éltem a világnak, nem pedig Neked, a nappalokat látogatásokkal és színházba járással töltöttem, az éjjeleket pedig társalgással és kártyázással, mely engem különösen gyönyörködtetett.

Miután a télnek és tavasznak hátralévő részét így töltöttem el, öröklött birtokaimnak megtekintésére sógorommal Magyarországra, hazámba mentem, ahol a lakosság valóban nagy, de a németektől való félelem miatt csak titokban nyilvánított örömmel fogadott. Megérkeztem után nemsokára elámulva csodálkoztak, hogy anyanyelvemet elfelejtettem, idegen ruhát viselek, idegen szokásokat követek és azt gondolták, hogy mindez kihűlt érzelmeim és előre megalkotott előítélet következtében a nemzetnek megvetése miatt történt. Ezalatt Bécsben az én magyarországi útamról nagyon különféleképpen vélekedtek. Az udvar ismerte házának tekintélyét és hitelét a magyar nemzet előtt, azért minden egyes tettemre figyelt. Bizalmatlanok voltak irántam, ezért veszélyesnek véltem, ha hazámban sokáig tartózkodom. Így hát, miután részint az inspektorok (gondnokok) rosszindulata, részint hanyagságuk miatt elpusztított és elnéptelénített birtokaimat bejártuk, négy hónapig tartó utazgatás után az udvarhoz visszatértem. Ezalatt sógorom, gróf Aspremont őszinte és való érzelméből kifolyólag komolyan szemem elé állította helyzetemet, a politikai tekinteteket, amelyeknek kényszere alatt elhitette velem, hogy nekem nőülésemről kell gondolkodnom: kifejtette előttem, hogy én utolsó sarjadéka vagyok házának, mely az ausztriai ház előtt a leggyűlöletesebb, és ameddig nőtlenség maradok, mindig azt fogják hinni rólam, hogy valami ellenségest tervezek ellene; ezért nem lesz valami biztonságos dolog, ha Magyarországon telepe-

dem le, bár úgy az illendőség, mint a hasznosság szempontja ezt javallná, valamint elhanyagolt javaimnak jobbkarba való hozatala és a nemzet bizodalmanak megnyerése végett is ez a letelepedés igen szükséges lenne. Így szólott és ezekhez hasonlókat adott még hozzá, hogy igen könnyen megtörténhetik, hogy valami hozzám nem illő leányka iránt szerelemre gerjedhetnék, s házamhoz nem illően cselekedném, amit az udvar minden bizonnyal inkább elősegíteni, mint megakadályozni fog, hogy ez illetlen tett miatt megvethessék személyemet; ha pedig ez nem fog megtörténni, annak idején a császár fog menyasszonyt adni, kit visszautasítani nem lesz tanácsos, elfogadni pedig talán terhes lesz. Ezek voltak a többi között az ő véleményei és valóban őszintén az én házam javára törekedett; ezért még saját nővérének, özvegy Althan grófnőnek szándékát is ellenezte, ki leányát mindenféle eszközökkel velem akarta elvétetni, s az ő titkos fáradozását nekem elárulta. Minden kétségen kívül a Te közvetítéssel, óh Isten, történt, hogy ebben az időben egy bizonyos férfiú, névleg Gauden, a mainzi választófejedelemnek az udvarhoz küldött követe azt az ajánlatot tette, hogy vegyem nőül Sarolta-Amália hercegnőt, Károly Hessen-Rheinfelsi fejedelemnek és Alexandra grófnőnek, ki a Leiningen-Westerburg igen ősi családból származott, leányát. Ez a grófnő volt az anyja ama másik ¹⁾ hercegnőnek is, kit én ha-

¹⁾ T. i. Magdolna hessen-darmstadti hercegnő, kivel II. Rákóczi Ferenc össze akart kelni. E lépését a császári gyóntató, Menegatti jezsuita utján a császár elé terjesztette, ki ekkor őt Olaszországba küldötte, ez idő alatt kapta azután azt a hírt, hogy Magdolna meghalt. A hír nem volt igaz, Eleonora császárné eszelte ki, hogy a házasságot megakadályozza.

lottnak gondoltam, de első férje, a darmstadti fejedelem révén. Mert ez, miként mondtam, a Te közvetítéssel történt, én sem utasítottam vissza; mert úgy a család, mint a leánynak kora és alakja megfelelt nekem. Ezért elhatároztuk, hogy egy második utazásnak ürügye alatt sógorommal a császári hadsereg megszemlélésére megyünk, mely a Rajna partja mellett Badeni Lajos herceg vezetése alatt (ki kiváló hajlandósággal viseltetett irányomban és sógoromnak anyjáról rokona volt) a franciák ellen hadakozott, innen a Belgiumban hadakozó Vilmos, angol királyhoz fogunk átutazni, s ezalatt Károly fejedelem leendő menyasszonyommal Köln városában fog várakozni, hogy ott csel útján, ha mindkét félnek tetszik, a házasságkötésről végérvényesen határozzunk. Így rendezte el ezeket a Te gondviselésed, Uram, és így is történt.

A császári udvar, az én nem várt házasságom miatt feldühödve, erőszakos tervet szőtt ellenem, mely hogy nem nyugodott elég törvényes alapon, az kitetszik annak a gyors megváltoztatásából is. Alig telt el ugyanis három nap, császári rendelettel tudomra adták, hogy nekem szobámban kell maradnom a császár további rendelkezéséig, mert haragszik rám a császár, mivel bár még mindig gyámsága alatt állok, az ő tanácsa nélkül változtattam meg sorsomat, és az ő tudta nélkül köttem házasságot. Te tudod, Uram, mily nehezen szokta elviselni a megaláztatást a gyengességében megvakult büszke, kevély emberi természet, amely méltóságának súlyától meggörnyedve és az önszeretettől ösztönözve még a Te törvényedet is folytonosan megszegi. Ezért kétségen kívül visszaemlékezel az én felindulásomra, melyet ezen nem várt eset következtében éreztem; és hogy eltitkoljam az esetet, inkább betegséget színleltem és kértem sógoromat, hogy ügyemet intézze el a császár által kiadott

azon irat alapján, amely engem a gyámság alól felmentettnek és nagykorúnak nyilvánít. Így történt azután, hogy a császár beismerte, hogy erről teljesen megfélemedkezett, s engem az előbbi rendelet és a szobafogság alól fölmentett; és így Te a hirtelen szomorúságot a reá következett gyors örömmel egyenlítetted ki.

Életem eddigi eseményeinek leírása és bevalása alkalmával mellőztem mindazokat a dolgokat, melyek az egész magyar nemzet történetéhez tartoznak; most sem az a szándékom, hogy történelmileg foglaljam össze az eseményeket, hanem elő akarom adni a nép hirtelen felkelésének okait. A szükség kényszerít arra, hogy a királyságnak és a nemzetnek állapotát adjam elő a Thökölyi-féle mozgalmak lecsendesítése óta.

A császári katonaságnak bánásmódja a pénz kicsikarásában hasonló volt a pogány zsarnokéhoz, mit még más bűnökkel is tetéztek. A fizetni nem tudók feleségeit meggyalázták, másokat addig vertek, míg a vesszözések alatt ki nem adták lelküket; csekélyebb sértések is, sőt olykor a nyomor által kiszajtott panaszok is, a halálos büntetésnek voltak okai. Ez és ezekhez hasonló, a gonosz lélek ösztönzésére kigondolt kínzásokat a közkatona a népen, a tiszt a nemességén gyakorolt.

A panaszok felületes megvizsgálása alkalmával egy németnek vallomása sokkal többet ért, mint az összes magyarok tanuskodása s ezért igen gyakran ártatlanokat ítéltek el és büntettek meg; ekként a katonaságnak a nép romlására való összeesküvésében a közlegénynek a tiszt, a tisztnek a tábornok fogta pártját.

Ezen állapotok teljesen felforgatták az országnak törvényes kormányrendszerét; a provinciáknak,

vagy amint mi nevezni szoktuk, vármegyéknek főispánjai, alispánjai és egyéb alárendelt tisztviselői nem teljesíthették hivatalos teendőiket; azokat, kik buzgóbbak voltak hivatalaikban, kikiáltották „rebellisnek“, s mint ilyent be is vádolták, a bevádoltat legyalázták, sőt néha még meg is verték. Ezeket az udvar tudomására hozni, legtöbbször hiábavaló dolog volt, s hozzá a huzott-halasztott ügy sürgetése csak növelte a költségeket, melyeket a németektől kiszipolyozott népnek kellett megtéríteni.

Komisszáriusoknak ¹⁾ hívták azokat, kik a nyári táborokba menő vagy a téli szállásba visszatérő katonaság u. n. mustráit ²⁾ elintézték, annak leszámolását és díjazását vezették; továbbá felhatalmazásuk volt, hogy a panaszosoknak elégtételt szerezzenek; de ez a hárpia-fajzat is a nemzetnek romlására tört. Némely komisszárius ajándékot fogadott el a németektől, hogy ítéljék el a magyarokat; másokat a magyarok vesztettek meg, hogy a kihágások megtérítésében elmarasztalt ezredek zsoldjaiból lehúzott pénzberságon velök osztozzanak. Voltak közöttük olyanok is, kik részvétet színlelve nem fogadták el az ajándékokat, hanem a népnek és a megyéknek roppant nagy kamatra pénzt adtak kölcsön. Hozzájárult ezekhez az őrségeknek igen nagy száma és parancsnokaiknak türehetlen űzérkedése. Ezeknek egy része magának tulajdonította az urak birtokában levő mindazon földek és rétek haszonélvezetét, melyeknek határáig az ágyúgolyó el tudott hatni; másik része a portákon borméréseket, mészárszékeket nyitott és vámházakat épített; néhányan jobbágyainknak pénzt adtak kölcsön

¹⁾ Hadbiztos.

²⁾ Szemle.

és a kamatok törlesztésére helyben mezei munkákat végeztettek velük, s hogyha ellenszegültek, erőszakkal kényszerítették, hogy hanyagolják el földesuraiknak tartozó szokásos robot munkájukat.

Ekként javaink jövedelmét a németek húzták, bár bennünket hívtak földesuraknak. Hogy így büntetlenül gazdálkodhassanak, tábornokaiknak évidijakat fizettek, és így a panaszkodók mindenütt süket fülekre találtak. Hogyha pedig a panaszokat Bécsbe vitték fel, információ szerzés végett a nevezett tábornokokhoz küldték le és legtöbbször a kidobott pénz gyümölcse az a boszú volt, melyet a panaszkodókon töltöttek ki. A törökkel Karlócán kötött béke nem volt e bajok orvosszere, sőt ellenkezőleg; minden rosszabbra fordult és a nemzetet végső romlással fenyegette az akkor felállított „*Neoaquistica commisio*“¹⁾ vagy, amint nevezni nem szégyelték, török jog (*jus Turcicum*). Ezzel megfeledezett Lipót császár koronázási esküjének azon pontjairól, melyek megvalósítására esküt tett — és csak ez eskü után adták át neki Magyarország koronáját, — hogy t. i. a törököktől a végekben elfoglalt területeket nem fogja magának megtartani, hanem megigéri, hogy uraiknak, akiktől a törökök elvették, vissza fogja adni és hogy a koronához vissza fogja csatolni. Ő azonban mindazt, amit a magyar nemzet pénzével és vérével ki tudott ragadni a pogány kezéből, tervszerűen saját kincstárának tulajdonította el.

A főurakat és a nemeseket pedig arra kényszerítették, hogy okmányokat mutassanak fel és jogukat bizonyítsák be egy teljesen illetéktelen forum előtt. A benyújtott eredeti okiratokat visszatartották és a birtokosokat századokon át birt javaktól büntetlenül

¹⁾ Ujszerzeményi bizottság.

megfosztották, hacsak nagy árért tőlük vissza nem váltották. Ezekből és részben hozzájuk kapcsolt várakból alakították azokat az uradalmakat, melyeket a császár minisztereinek ajándékozott. De ezek a bajok nem voltak elegendők; ezekhez járult még az a legfőbb elhatározás, melyért a királyságnak összes zászlósurait, báróit és grófjait a hozott törvények ellenére az országon kívül hívták össze; mert ugyanis az eddig az időig kicsikart pénzösszeg az „önkéntes segély“ nevét viselte, azt akarta az udvar, hogy most az örökös adóról és annak mennyiségéről tanácskozzanak; továbbá még arról is, hogy az országnak törvényeit a Kolonics bíbornok készítette tervezet értelmében megreformálják; és ami a legfőbb volt, hogy a szegény köznemességet nemesi előjogaitól teljesen megfosszák, a főnemességét pedig korlátozzák.

Ezek voltak, óh igazságos Isten, és ezekhez hasonlók az ország panaszai, melyeket egykor az egész keresztény világ szemei elé tártam egy nyilvános kiáltványomban. Ezek engem, ha Magyarországon időztem, elszomorítottak, és ezek miatt elkeseredve kijelenttem, hogy nekem kötelességem a hazai jogok és törvények megvédelmezésére, melyekre mint sárosi főispán megesküdtem, lelkemet lekötni és életemet is kockára tenni. De te, óh könyörületes Isten, feltűzeltél néhányat, akik semmi áron sem szüntek meg tiltakozni, és ezek feje, zászlóvivője a kalocsai érsek, Széchényi Pál veszprémi főispán volt. Így az ügy annyira jutott, hogy az a nemesi gyűlés kijelentette, hogy az országra nézve ilyen fontos ügyei és sarkalatos szabadságai felett magában az ország szívében összehívott országgyűlésen kívül határozni tiltják a törvények. Így az udvarnak méltatlankodása között széteszlott a gyűlés. Akkor én is Bécsben voltam, de a tanácskozásokban nem vettem részt, bár főispáni méltóságomnál fogva ott kellett volna lennem.

Hazám nyomorúságait látva, igen elszomorodtam, s mert többször forgolódtam a németek társaságában, a bécsi miniszterek elméjében forgatott tervet jobban ismertem, mint az összegyűlt nemesek. Te tetted azt, Istenem, hogy ezeket a nyomorúságokat napról-napra jobban megéreztem és szívemet és lelkemet nagyobb dolgokra készítetted elő ; Te vitted ki végre, hogy nénémmel folytatott perlekedésem alkalmával szorosabb ismeretségre léptem gróf Bercsényi Miklóssal, ungi főispánnal, mint azelőtt ; kit azután, hisz váraink szomszédságban voltak egymással, gyakran meglátogattam.

Igy vadásztatásaink alkalmával növekedett bizalmunk és szorosabbá és őszintébbé vált barátságunk ; így történt, hogy én az én keserűségeimet neki, ő meg az övéit beszélte el nekem, melyekre mindketten orvosszert kerestünk. S ő nem minden csodálkozás és vigasz nélkül tapasztalta, hogy német köntös alatt is magyar és pedig igazi hazafiúi szív dobog ; mert a nemzet meggondolatlanul másként vélekedett rólam, miért is senki sem mert velem az ország és a haza ügyeiről beszélni, noha ezekről a többi előkelő és tekintélyes nemesek maguk között eleget keseregtek, akik, midőn a gróftól megtudták titkos gondolataimat, igen megörültek. Ugyanis az én személyem volt egyedül az, aki házamnak és őseimnek tekintélyénél fogva egyesíteni képes lettem volna a hasonló gondolkodásuak terveit és megszerezhettem a külföldi keresztény fejedelmek barátságát. Nálamnál senkit jobban meg nem illett a dédapámtól, I. Rákóczi Györgytől Ferdinánd császárral kötött nagyszombati béke helyreállítása, mely akkor megerősítette az ország szabadságait, melyeket azonban később felforgattak. Nevezett ősemnek a francia és svéd királyokkal kötött szövetségei az utódokra is kiterjedtek, miért is e szövetséghez fordulni csak én voltam jogosult.

A századnak utolsó évében, 1699-ben voltunk. Ennek folyama alatt barátságos beszélgetések közben nyert kölcsönös hittel kezdtem Bercsényi gróf előtt fölfedni az ország bajainak és nyomorúságainak enyhítésére irányuló terveimet, mivel annyi évek sürgetései, nyilvános panaszai, a császári udvarhoz terjesztett könyörgő levelei semmit sem használtak, s így az állapotok megváltozásához semmi reményünk sem maradt fenn; ezért nem gondoltunk többé ezen lépések újból való kezdésére, hanem a járom lerázására, amelyet nyakunkra nehezeden éreztünk.

Egyértelműleg azt határoztuk, hogy szándékainkat fölfedjük a francia király előtt és kikérjük pártfogását. Hogy ehhez folyamodtunk, erre alkalmas ürügyül szolgált az a körülmény nekem, hogy nagyatyámmal is szövetségben volt, mely szövetség az utódokra is kiterjed. Egyedül az a kérdés maradt hátra: vajjon ezt a dolgot szóbeli üzenet és a nevezett király követeihez küldött megbízott által intézzük-e el vagy pedig a királynak levelet írjunk?

Volt a házamban egy bizonyos Longuevall nevű, lüttichi származású, s miként mondotta, nemes férfiú, ki Badeni Lajos herceg ezredében mint gyalogos százados szolgált; éleselméjű, dolgaiban ügyes, emellett folytonosan könyveket olvasott, így igen felvilágosodott ember volt. Ez az ember, ez események előtt körülbelül három éven át véletlenül szövődött ismeretségünk alatt oly odaadással látszott ügyeimen csüngen, hogy irántam való hűségére a sötét gyanakodásnak még az árnyéka sem eshetett. Mert a szomszédos örségekben volt ezrede elhelyezve, azért feljebbvalótól engedelmet kérve, igen sokszor időzött udvaromban és minden úton-módon és igyekezettel megszerezni törekedett jóakaratomat, s végre bizalmamat is. Az idők folyama alatt, miként hittem, számos esetben

eléggé kipróbáltam hűségét. Midőn innen elmozdították ezredét, az árvai őrséghez helyezték át, mely bár jó messze volt az én birtokaimtól, ahol időztem, mégis eljött hozzám éppen ezen időtájban, hogy mielőtt saját magánügyei miatt bizonyos időre Lüttichbe, hazájába visszamenne, rendelkezéseket kapjon tőlem, ha neki valami megbízást tetszenék adnom. Kitünőnek látszott az alkalom most arra, hogy a francia királyhoz levelet küldjek, és mivel másrészt elhatároztam, hogy feleségemnek közeli lebetegedése miatt vele együtt Bécsbe fogok menni, Longuevall rendelkezéseim átvételére ide utasítottam. Közöltem vele terveimnek jó nagy részét, amelyekkel ő szíves-örömet egyetértett és megígérte, hogy ezen utazás ürügye alatt Párisba is el fog menni.

Október hónapnak vége felé megjött Longuevall Bécsbe, hogy átvegye utasításaimat és a levelemet, amelyről — miként már mondtam — azt határoztam, hogy az ő útján fogom a francia király kezéhez juttatni. Ennek a levélnek megfogalmazását és megszerkesztését, mert akkor még nem eléggé jól beszéltem franciául, ő reá bíztam. Zárt ajtók megett az ő tollbamondása után írtam meg a levelet és november elején kezébe adtam (még egy másikat is, mely Barbesieux miniszternek szólt) és útnak bocsátottam.

Február hónapban, ha nem csalódom, Sárosban voltam, és úgy emlékezem, ide jött Longuevall és magával hozta a francia király miniszterének, Barbesieuxnek hozzám irt levelét, melyben ez tudtomra adta, hogy királya irántam jó indulattal viseltetik. A nevezett követ előadta, hogy a tárgyalások folytatásának érdekében az én és társaim nevével ellátott felhatalmazó levelet kérnek; ezért ennek keresztülvitelére elhatároztam, hogy Munkácsra megyek és áluton Ungvárott Bercsényi gróffal és másokkal, kik

itt összegyülekeznek, tanácskozom. Két napig a hegyi ösvényeken és hóval igen sűrűn behullott utakon — mert erre az út rövidebb volt — utaztam keresztül és a farsang végével Ungvárra érkeztem. Minden kétségen kívül a Te különös gondosságodból történt, ó végtelen jóság, hogy oly fontos ügyet ily könnyedén intéztünk el. A három napig tartó ottidőzés alatt vadászgattunk, közben Longuevallal beszélgettünk az ügyekről, és részint mesterkélte, részint észszerű okok miatt a tárgyalásokhoz megkivánt teljhatalmú levél elküldéséről azt vélték, hogy el kell halasztani. Ezt az ellenszegülést én akkor a fentnevezett grófnak tulajdonítottam, ki mostoha atyjának, Csáki István gróf országbirónak halála után, a megüresedett felsőmagyarországi főkapitányság elfoglalására Bécs felé vette útját. Ebből a tényből még én is azt gyanítottam, hogy megváltozik érzülete; ezért lassan vittem előre a dolgokat és közönyt színleltem. De a francia udvarral megkezdett levelezést már nem akartam teljesen megszakítani, miért is egy második levelet írtam a miniszternek, melyet Longuevall mondott tollba nekem. E levélben megígértem, hogy rövid idő alatt el fogom küldeni a gyakran említett iratot és a királynak jóindulatáért köszönetet mondtam; néhány nappal később a velem Munkácsra vitt és itt időző Longuevallt elküldöttem. Nem ismerem, Uram, még a jelen órában sem ezen ember eljárásának csalárd módját, vajjon az udvartól kapta-e azon rendeletet, hogy engem eláruljon, vagy ezen gonosz cselekedetre saját rosszindulata vitte-e?

Én mindazokból, amelyek a Te rendelkezésedre reám várakoztak, semmit sem sejtettem. A negyven napi börtön alatt, melyet több év óta inkább mohóságból, mint szükségből elhanyagoltam, megtartóztattam magam a hüseledelektől, azonban nem alkalmazkodtam az egyház börtönjéhez; ezt a börtön időt és a közeledő husvétit

ünnepeket Munkácson töltöttem. De mivel megérkezett büntetésemnek órája, semmibe sem vettem az utazásnak nehézségeit, melyeknek a rendkívüli vízáradások voltak okai, hanem elhatároztam, hogy Sárosban betegen hagyott feleségemet meglátogatom és — miután itt néhány napot elidőzöm — a tavaszi időre kitűzött vadászatok miatt Szerencsre megyek át. Ezért udvaromnak nagyobb részét, könnyű testőrségemet és néhány udvarnokomat oldalam mellé vettem, a fele útról a poggyással együtt oda előreküldöttem, magam pedig Sáros felé fordultam. Imádlak alázatos szívvel, s midőn ezeket írom, csodálom a Te láthatatlan kezedet, oh mindent elrendező és kormányzó isteni Gondviselés. Elmémben meghányom-vetem merész vakságomat, mely vezetett engem s mely miatt ezen utnak veszedelmeit megvettem. A vizeknek sebes áráján a kocsiba befogott lovak usztak keresztül. A kocsi kerekei alig érintették a feneket, s így haladtam előre, némely helyen pedig a leszakadt hidak állottak utunkba. De én kitettem magam a veszedelmeknek, holott nem is tudtam, miért sietek előre, kivéve talán azt a feltevést, hogy ifjú lelkem gyönyörködik a bajoknak legyőzésében. Bűnös indulatból kifolyólag valóban megkísértettelek Téged, oh végtelen jószág, kinek büntetését életemnek közönyösségével és folytonos tisztatlanságaival magam ellen kihívtam. Szerettem a veszedelmeket, megérdemeltem, hogy elpusztúljak bennök, de kegyességed visszatartotta igazságos kezéd sujtását; így büntetlenül haladtam előre vagy helyesebben mondva futottam az igazságtalanság és rosszaság útján.

Miután így legyőztem a fent elősorolt veszedelmeket, sértetlenül megérkeztem a városba, ahol gyógyuló félben találtam feleségemet. Este felé éppen kártyáztattam, amidőn nővérem egy levelét adták át nekem,

amely levéllel a levélhordó, a vizeknek áradása miatt elég hosszú ideig kóborgott és engem Munkacs várában keresett. E levélben nővérem tudomásomra hozta, hogy ő Bécsből kapott levelet, melyben arról írtak, hogy Longuevallt — midőn Bécsből távozott — Linzben elfogták és visszavitték Bécsbe, és hogy tőle a magyar főnemesekre nézve veszedelmes leveleket vettek el, amelyek közül egyet — látva a veszedelmet — elnyelt. Nem ismételem, Uram, nem írom le lelkemnek megőrüléssel határos különböző háborgó indulatjait, melyek akkor hirtelen megrohantak engem, midőn e sorokat olvastam. Te valójában nálamnál is sokkal jobban ismered azokat avval az örök bölcseségeddel, amelynek most ezeket megvallom. Te is adtál erőt nekem, amellyel érzelmeimet meg nem változott arckifejezéssel magamba tudtam fojtani a velem játszó német katónatisztek előtt. De hamar végét szakítottam az ízetlen kártyajátéknak s aggódó lélekkel Hozzád futottam, hogy tanácsot kérjek Tőled, mit tegyek. A jövőnek előrelátása azt a tanácsot adta nekem, hogy a szomszédos Lengyelországba meneküljek, de a pénzhiány ebben az útban megakadályozott; másrészt Longuevallnak hűsége, melyet a levél elnyeléséről szóló hír erősített meg bennem, azt parancsolta, hogy reméljek és várjak. Az a remény is kecsegtetett, hogy sem a király, aki irányomban több jelét adta jóindulatának, sem pedig az ő udvara, mely kedves és barátságos érülettel viseltetik irántam, nem fognak tönkre tenni. Megerősített engem ebben a véleményemben az a körülmény, hogy már két hét telt el azóta, hogy Longuevallt elfogták. Végre is a Te rendelkezésedre, óh végtelen Jóság, történt, hogy arra határoztam el magam, hogy bár bizonytalanságban, de meg fogom várni a dolog eredményét, és rövidesen, a már késő, előre haladott éjjeli órákban testemet nyugalomra

bocsátottam. De lelkem ezerféle-gondolatok között vergődött; került az álom és szívem most is inkább az emberi tanácsokhoz ragaszkodott, mintsem a Te segítségedet kérte volna. Azonban mégis nyugalmat színelve, áldott állapotban levő feleségemnek oldala mellett feküdtem, amidőn április 28-án éjjeli két óra körül szokatlan zaj ütötte meg fülemet, azokból a szobákból, ahonnan a hálósobánkba el lehetett jutni, s én felriadtam. S valóban egész tisztán hallottam, hogy a második ajtót vadászkutyámnak ugatása között nyitják ki. Ettől a lármától felköltött feleségem komornáját hívta és magam is az ágyból felkelni készültem, hogy a lárma okát megtudjam. De ime, az ágyam mellett levő ajtót erőszakos ütéssel feltörték és két, előttem ismert százados a Salm-féle ezredből, gyertyával kezében belépett és felhuzott pisztolyokkal azonnal körülvéve ágyamat, engem a császár nevében fogolynak jelentettek ki. De Te, óh örök könnyөрületesség, ki ezt az előrelátott, de azért váratlan eseményt vállamra helyezted, nem hagytál el engem, hanem ezen, állásommal ellenkező és méltatlan eljárásí módban megerősítetted lelke-met és visszaadtad rettenthetetlenségemet. Ijedtsége-met ugyanis bátorság és türelem követte, amelytől ösztönözve, lecsillapítottam nőmnek mind hevesebb panaszait szóval és példával, majd ártatlanságot és lelki nyugalmat színelve, a császárnak akarata után tudakozódtam. Ezt a tiszték kinyilvánították előttem, midőn azt mondták, hogy most parancsban hagyták meg nekik, hogy Eperjesre, egy közeli városba, mely német őrséggel van megrakva, vigyenek engem. De időt adtak, hogy befogassak kocsimba és hogy szokásom szerint ruháimat felvegyem, melyeket udvarnokaim és szolgálím hoztak. Már a reggeli szürkület kezdett derengeni, midőn a kocsiba felszállottam. Semmiféle kérésre sem tudták nőmet tőlem elválasz-

(ani, ki a tiszték akarata ellenére követett engem. Így vezettek engem a nevezett városba, szomorú látványosságára a hozzám igen ragaszkodó népnek, mely sajnált, sőt itt-ott sírt is. A városban a számomra kijelölt szállásban gróf Solari tábornok fogadott, akit elfogatásomra Bécsből küldtek ki és aki eléggé szigorú őrizet alá vetett. Ha jól emlékezem, körülbelül három hétig maradtam ott, feleségemet pedig elfogatásomnak napján postai alkalmatossággal a lehető legnagyobb gyorsasággal Bécsbe küldöttem előre. A megrémült város gyászos csendben tűnt elém, s Carafának véres szereplésére visszaemlékezve, a dolognak kimenetelét várta; nemsokára azt látta, hogy Szirmai István báró ítélőmestert is szomszédos várából mint foglyot vezették be, s a mindenüvé elterjedt hír számos más előkelő úr elfogatásáról is beszélt. A nem várt hírtől megrémült nővérem is, Aspremont grófnő, a dél-előtti órákban hozzám hajtatott, s gróf Solari engedelmet adott neki arra, hogy engem meglátogasson. S ez a gróf a Te, rendelkezésednél fogva, óh végtelen könyörületesség, irántam érzett rosszindulatát megváltoztatta, mely néhány év előtt azért támadt benne, mert birtokaimon történt különféle kihágásokkal vádolták, s most váratlanul irántam a legbarátságosabb érzületűvé lett, és kapott utasításának szigorúságát a legnagyobb udvariassággal enyhítette. Nem őrzött annyira, ügyeim elrendezését megengedte és az udvarnokokkal való érintkezést nem tiltotta meg.

Rövid idő múlva meghallottam, hogy Bercsényi grófot is hasonló módon fogságba szeretnék vetni és hogy Vay Ádámot, előkelő származású, okos, művelt és kisebb nemes, érzelmeinél fogva is elég híres férfiút már mint foglyot vitték Kassára. Mindezek növelték kétségeimet, s a reményt félelem váltotta fel. De Te, Uram, megerősítettél engem, s időt adtál nekem első

felindulásomnak lecsillapítására, amely után különféle gondolatok és tervek merültek fel bennem, hogy szabadságomat szökéssel nyerjem vissza. Elhatározta ugyanis a bécsi udvar, hogy engem ki kell vinni Magyarországból. Utamnak Szerencs vára mellett kellett elvezetnie, ahol lovaim és udvarom népe állott; az alkalom kedvezőnek látszott arra, hogy az ő segítségökkel megszabaduljak. Ez alkalmat nem volt szabad elszalasztanom, s már e célból messze kiterjedő intézkedéseket kezdtem tenni. De másképen rendelkezéssel velem, örök bölcsesség; a kiáradt vizek elrekesztették az utat és miután Eperjesen körülbelül három hónapig voltam fogságban, erős gyalog- és lovagsereggel körülvéve, saját kocsimon vittek Kassára s innen tovább birtokaimon keresztül. Itten harcias és őseim által katonai szolgálatra rendelt nép lakott, melyet az irántam érzett szeretet és köteles hűség arra ösztökélt, hogy főlovászmestereimhez menjenek, hogy az közölje velem elszántságukat és kiszabadításom érdekében kivihető terveiket és hogy közvetítse parancsaimat. Ők azt állították, hogy nyílt fegyveres erővel fognak támadni; hisz én jól tudom, hogy ők számra felül fogják múlni a németeket. De a Te sugalmazásodra történt, Uram, hogy ezt az alkalmat megkísértés nélkül mellőztem. Nem akartam a számos falvak és városok lakóit a német fegyverek dühének kitenni, amely bekövetkeznék, akár sikerülne megszabadításom, akár nem. Ha a kísérlet szerencsétlenül ütne ki, súlyosbítaná helyzetemet, amelynek jobbra fordultát pedig még mindig remélhettem, a külföldi fejedelmek barátsága, számos miniszterrel és udvari emberrel való rokonságom és az akkori római király, József jóindulatának közvetítésével. Ezek az érvek sokkal nyomósabbak voltak az előbbieknél, s így a Tied voltak azok az eszközök, Istenem,

amelyek útján arra vittél engem, hogy türelmesen viseljem el helyzetemet. Nem mondom el, tehát utazásomnak körülményeit, mely az engem követő gyalogság miatt meglehetősen lassú volt, sem az egyes állomásokon történt rendelkezéseket, amelyekben minden katonai rendszabályt megtartottak és az én szigorú őrzésemre minden óvintézkedést megtettek. Két-két ór ugyanis künn az ajtók előtt, kettő a szobában a nyitott ajtóknál kivont karddal éjjel-nappal őrzött; ha lefeküitem, ágyam mellé állottak; de álmat nem zavarta meg sem az aggodalom, sem a szomorúság, csak az ételt tette izellenné. Nyugodt magaviseletem és érzületem még a velem egy kocsi-ban utazó gróf Solari előtt is bámulandónak tűnt fel. Te egyedül tudtad, óh szomorúak vigasztalója, az én nyugtalanságomat, amely gyötört engem. Szerettem volna tudni Longuevall elfogatásának igazi okait, amely elfogatást az enyém követte. S csak mikor Budára érkeztem, világosított fel titkárom, kit feleségem küldött hozzám, a levélnek elfogásáról; de azért még nem tudtam, vajjon az elsőről vagy az utolsóról volt-e szó. A mindennapi beszélgetés által napról-napra mindjobban magamhoz fűztem Solari lelkét, aki nemcsak a titkárommal való magánérintkezést engedte meg, hanem Szirmai bárónak és Vay Ádámnak (kiket ugyanazon az úton, de más kocsi-kon vittek) üzeneteit is hozzám és enyéimet hozzájuk vitte, valóban őszinte és becsületes lélekkel. Ez az értesítés növelte aggodalmaimat. Mivel az első levélnek a második levéltől teljesen különböző értelme más-más magyarázatot követelt, én azonban az elsőnek, mint a másodiknak igazi tartalmát elfelejtettem. Akkor nem tudtam, később azonban megismertem, hogy ez a bizonytalanság volt az az eszköz, amelynek útján saját értelmem világosságának gyengeségét fel-

ismerve, engem — ki kétségbeestem és kételkedések között tengődtem — arra szólítottál fel, hogy ügyemet Te rád bízam és bizalmamat egyedül csak beléd helyezzem. Ezenkívül még azt sem tudtam, hova visznek engem. Ilyen kétségek között már Óvár városához érkeztünk, ahol — különféle út ágazott innét szét — a császárnak akaratát kérték; ezért két napig várakoztunk itt, mignem a tábornok azt a parancsot kapta, hogy Ujhelyre vezessen bennünket. A tábornok ezt az intézkedést azonnal tudomásomra hozta.

Mit mondjak, Uram, Neked lelkennek felháborodásáról, amellyel ezt a hírt fogadtam? Bár ez a vár a császári residenciák között foglalt helyet, mégis csak szomorúságot jövendölt nekem ez a kijelölés, mert visszaemlékeztem arra a vérpadra, amelyet egykor ott Zrínyi Péter és Frangepán grófok lefejeztetésére állítottak fel, kik anyám részéről nagyapáim voltak, s kiknek testét itt temették el. Azt hittem tehát, hogy engemet is Magyarország szabadsága áldozatául visznek, amelynek eltörlését a császár elhatározta lelkében. Nem is csalódtam véleményemben. Két nap mulva az engem kigúnyoló és gyalázó nép között, amely a kocsi oldalába kapaszkodott, s mely igen nagy számmal gyülekezett össze, elvezettek és bezártak egy a befalazott ablakok miatt elég sötét helyiségbe, mely különben a császári udvartartás számára kijelölt konyha volt, s amelyben egykor megnevezett nagyatyám: Zrínyi gróf is be volt zárva. Ezek voltak, óh örök jószág, azon szoros utak, melyek Hozzád vezettek. S valóban a velem való eljárásnak ez az utolsó kemény módja minden emberi reménytől megfosztott engem, s a börtönbe lépésemnek első pillanatától kezdve őszinte lélekkel ajánlottam fel magam Néked és erősen föltettem magamban, hogy minden hétfőn bőjtölök

s csak kenyéren és vízen élek; ez volt ugyanis az a nap, amelyen elfogtak és ebbe a börtönbe zártak. Segítségül hívtalak Téged, valóban töredelmes és alázatos szívvel, óh szomorúak vigasztalója, mert nem tudtam, mit fogok majd válaszolni a mindinkább közeledő kihallgatás alkalmával, amelytől életemnek megmentése függött. ✓

Így hát ezen szorongattatások között könnyörgéseimet előtted öntöttem ki, Uram, s miután imáimat elvégeztem, rögtön annyira felvilágosítva és megvigasztalva éreztem magam, hogy végre is sem a kihallgatásnak, sem az ítéletnek, sem magának a fenyegető halálnak képe nem zavart meg engem. Miután így a szorongattatásoktól megszabadult lelkem, a napnak óráit könnyörgések, alvás, evés és börtönömnek szűk helyén való sétálás között vidámabban, felüdülve töltöttem el. Kezdetben nem engedték meg a szellemi foglalkozást, nem adtak egy könyvet sem olvasni, még kevésbé engedték meg az írást. Ezen a helyen a szórakozásnak egyetlen módját abban leltem, hogy legyeket fogtam, a pókok hálójába vettem és csodáltam a pókok szorgalmát, amelyet a legyek elfogásában és behálózásában kifejtettek. De ezen nyomorúságos állatoktól nem tudtam fölemeikedni a Te bölcseséged és gondoskodásod csodálására és imadására. Csodáltam ezeket a gyenge teremtményeket, de ezekben a teremtőt imádni elmulasztottam.

Minthogy szigorú őrizet alatt egy apróddal és komornyikkal szűk börtönbe voltunk bezárva, a zárt ajtók mellett nem tudtuk, mit tárgyal a bécsi udvar. Ha ebédeltem, jelen volt Lehmann százados, gróf Castelli dragonos ezredéből, kire rábízták a várnak és a foglyoknak őrizetét. Ez agg százados pomerániai nemes, a porosz királyságból való volt. Ez, midőn ebédkor az ételnek maradványait összeszedték, különös gonddal

kereste és vitte el a késeket, mert erre nézve szigorú parancsot kapott; a húst és a kenyeret szétvágta, s azt kutatta, hátha véletlenül egy titkos írásra akadna. Ilyen aprólékosságig szokott menni a bécsi udvarnak gyanúja. Miután néhány nap elmúlt, feleségem helyzetem megudakolása végett egyik egykori udvarnokomat küldte hozzám, akit az elfogatásom előtti évben az én ajánlatomra Lipót császár testőrei közé vettek fel. Ez most Vilmos angol és a porosz király követének leveleit hozta, amelyekben fejedelmeik nevében biztosítottak engem arról, hogy utasításokat kaptak arra nézve, hogy kiszabadításom érdekében munkálkodjanak. Ezekkel a levelekkel ez a küldött Lehmann elé járult és engedelmet kért arra, hogy velem beszélhesen. De nem tudott többet elérni annál, hogy zárt ajtón keresztül fenhargon kérdezősködhetett egészségi állapotom felől feleségem nevében. Esetleges dolog volt s nem volt feltűnő ez a megbízás, és mégis a Te rendelkezésedre történt, hogy megszabadulásomnak alapja ez lett. A nevezett százados ugyanis szintén értesült királyának irántam tanusított érzelméről, mely szebb reménnyel töltötte el ügyem iránt, s így sokkal nagyobb jóakarattal viseltetett irántam. Ebéd után hosszú beszélgetésbe elegyedett velem és szerencsétlenségem után kezdett tudakozódni, bő szavakkal biztosítva engem rokonszenvéről. Erre én elmondottam az együgyű gyanakodásokat, rosszakaróimnak hamis vádaskodásait és a francia királyhoz küldött leveleknek talán nem is egészen véletlenül történt elfogását és azok balmagyarázatát, és meggyőztem őt számos érvekkel és külső jelekkel ártatlanságomról. Így ő nem is kételkedett tovább bekövetkezendő felmentésemben, amely esetben bőkezű jutalmat remélve, mivel a birodalmi jogszolgáltatásban igen járatos volt, tanácsokat adott nekem, s ügyemnek mibenlétét német nyelven szer-

kesztett levélben feleségemnek tudomására hozta. De kihallgatásomnak napjáig, amelyről azt mondták, hogy már közeleg, azt gondoltam, hogy mindentől elállok, s így a nekem felteendő kérdéseket nyugodt lélekkel vártam. Végre megérkezett e nap és megjött az udvari kancellárius, gróf Buccellini, ki maga mellé vette Ehlerst, a haditanács előadóját, s megparancsolta, hogy engem — kivel állásomnak és méltóságomnak meg nem felelőleg bánt — egy erre kijelölt szobába vezessenek. Itt ő emelvény elé ült, s engem is leültetett. Hosszú beszédet tartott s közben a császár nevében és parancsából több kérdést intézett hozzám a francia királlyal való káros és az ország ügyeire nézve veszedelmes levelezésem felől, továbbá a pártoskodásról és Magyarország számos előkelő uraival szőtt összeesküvésemről, kiknek neveit — körülbelül hatvanat — egy jegyzékről olvasta fel, majd a nevezett urakkal szőtt titkos tervekről és más hasonló körülményekről, melyeknek legnagyobb részét csak úgy kitalálták. Én válaszomat tiltakozással kezdtem, a velem való eljárásnak módja, alakja és ítélőszéke miatt, amely ítélőszék előtt sem mint birodalmi herceg, sem mint szabad fejedelmek utódja nem tartozom válaszolni; a magam ügyében semmiféle más ítélőszéket el nem ismerek, csak az országgyűlést, vagy a császárságnak, vagy a magyar királyságnak gyűléseit. A császár udvari kancelláriájában csak kizárólag Ausztria dolgait és a császárnak, mint Ausztria főhercegének ügyeit tárgyalják, amely tartománynak sem lakói, sem tagjai nem voltak az én elődeim; de én a császár parancsánál fogva mégis felelek, nehogy azt higgye rólam, hogy ügyemben nem bízom és kifogásokat keresek. S valóban minden veszedelem nélkül bevallhattam volna a francia királynak írott leveleket, ha tekintettel az ítélőszékre és a kérdezés módjára ennen

üdvömrre és az elfogottaknak életére nem hittem volna szükségesnek, hogy eltitkoljam az igazságot. Könnyörülj meg rajtam, óh örök igazság; vétkeztem ellened, s valóban hazudtam, midőn azt mondtam, hogy a nekem megmutatott leveleket, amelyeken semmiféle aláírás nem volt, Vilmosnak, Anglia királyának írtam, hogy e leveleket Longuevall mondotta tollba és fogalmazta, ami egyébként teljesen megfelelt az igazságnak.

Nem tagadtam, hogy e levelek olyan kijelentéseket foglalnak magukban, amelyek a lázadás szításának gyanuját kelthetnék, de nem volt szándékomban azokat elküldeni. Mégis megírtam, hogy bepillantassak a diktálónak rosszindulatú lelkébe. Miután a levelet befejeztük, a szomszéd szobából nőm kihívott, ekkor kevés szóval elpanaszoltam neki Longuevall csalfaságát és elhatároztam, hogy a levelet elégetem. Midőn visszatértem, láttam, hogy Longuevall valami írást dobott a hozzá közellevő tűzbe. Hogy ez az írás az én levelem volt, arról biztosított Longuevall. Azt hittem, hogy bár megváltozott körülmények között, a második levéllel is ez történt. Már könnyű volt a dolgom a kihallgatásnak többi pontjait tagadásba venni, amelyeknek legnagyobb részét a hűtlen Longuevall gondolta ki. Ezek valóban annyira ellentmondottak az igazságnak, hogy megigérttem, hogy azoknak hamisságát nemcsak eskümmel, hanem száz tanúnak vallomásával is ki fogom mutatni. De az udvari tanácsban elhatározták, hogy el fognak engem veszíteni, s ezért a következő napon — midőn előhívtak — magát Longuevallt találtam ott. Így ez az ember, ki kenyeremet ette, halomra döntötte védelmemet.

Ő egy személyben vádló és tanú volt ellenem, sok hamis állítását jelenlétemben letett esküvel erősítette meg. Miután ez megtörtént, írásban fejeztem ki tiltakozásomat a törvénytelen ítélőszék és eljá-

rásmód ellen, azután visszavittek a börtönbe. A levélről a többiek, kiket velem együtt elfogtak, semmit sem tudtak. Bercsényi gróf pedig, ki Bécshez közel tartózkodott, midőn megtudta, hogy bennünket elfogtak és hogy őt keresik, a szomszédos Lengyelországba menekült birtokaira. A többiek nem ismerték Longuevallt, s ezért egyszerűen az igazságot hangoztatták és legtöbb esetben a vádlót rágalmazással, hazugsággal vádolták. De akkor az ismeretlen Longuevall elé vezették őket és szembeállították őket vele, ki szemtelenül azt állította, hogy velük jelen volt tanácskozásaikon, megnevezte a helyeket is, közben elmondott sok olyan körülményt, mely homlokegyenest ellenkezett az igazsággal. De az udvar nem akart tévóvázni; már határoztak felettünk, ámde Te másképen rendezted ügyemet, óh végtelen könyörületesség, s megtartottál engem a későbbi szerencsétlenségek számára. Ezért teljesen liábabelő voltak az embereknek áskálódásai és életem ellen szőtt cseleik. De mivel ezeket elrejtetted előlem, a halálra készültem és ezért lelki vigasztalásra gyóntatót kértem, kit nemsokára a kihallgatás után adtak mellém Saget jezsuita atya, az ujhelyi rendház főnökének személyében, ki a török háború előtt a császári hadseregben működő káplánok fölött ügyelt fel. Miután ennek mindazokat, melyeket a kihallgatás alkalmával előadtam, elmondottam, ártatlanságomról nemcsak meggyőződött, hanem a Te rendelkezésedre, Uram, a császárhoz és annak gyóntatójához, Menegatti jezsuita atyához írott levelekben ártatlanságomat védelmezni is kezdte.

Napról-napra mindjobban megnehezítette fogságomat a nyárnak melege, melyet a szűk börtönnek elfalazott ablakai csak növeltek. Az ezekkel szemben fekvő tető megakadályozta a levegőnek mozgását s a piszok, s a szomszédos konyhákból kiöntött víznek el-

viselhetetlen nehéz szaga mindent betöltött. Midőn azonban Lehmann századosnak barátsága és bizalma megengedte, hogy titkosabb értesítéseket közöljek feleségemmel, fölfedtem neki terhes és egészségemre veszedelmes helyzetemet, amely végre is — miután 11 hét lefolyt — feleségemnek gyakori sürgetésére megváltozott. Ekkor önkénynt megkezdett bőjtömnek, tizenegyedik napján engem, az elfogott, bezárt és kihallgatott embert, egy másik tágasabb, három vasráccsal ellátott, de be nem falazott ablakkal bíró világos szobába vittek át, ahol az is lehetséges volt, hogy vasárnapokon és ünnepnapokon gyóntatóm szent misét is mondhatott. Elmondom Néked, Uram, — és nem hallgatom el örömet, hálát adva Néked, — mit éreztem a levegőnek és szállásomnak nem remélt megváltoztatásakor. Sohasem történt életemben velem kellemesebb dolog. Úgy örvendtem, mint a csekélységekben gyönyörködő kis gyermekek szoktak örülni, és nem tudtam betelni a szabadabb kilátással, amely ugyan nem igen terjedt ki másra, mint egy tiszta vízzel megtöltött árokra és egy szomszédos kertecskének fáira. A szabad órákat az ablakoknál ülve töltöttem el, a vízben a halakat, az igen nagy tokokat és a víz színén uszkáló hattyúkat nézegettem, és azokat kedvem szerint magamhoz szoktattam, ételt dobva nekik. A léleknek ezen felüdítése között egy hetet töltöttem el. Könyveket, írást, tintát, matematikai műveket és festékeket is szabad volt használnom és így a napnak óráit állandó munkarenddel osztottam fel. A reggeli imádságok ideje után világi könyvek olvasása következett, mely után rajzolás és festés jött, ezek után visszatértem a Te Szűz anyád tiszteletére rendelt imádságok elmondására, déltájt ebédeltem, s az étel elég jól ízlett. Az ebédet a századossal való beszélgetés követte, utána pedig a délutáni alvás; majd a délelőtti olvasmányokat és festést folytattam újból egészen addig,

míg a gyóntatómmal való beszélgetés ideje el nem jött, mely beszélgetésbe rendes körülmények között inkább haszontalan, mint lelki dolgokat kevertünk bele. A gyóntató távoztával elvégeztem imám hátralevő részét, fel s alá sétáltam szobámban, megvacso ráztam és miután bevégeztem az esteli, meglehetősen összefüggéstelen imámat, lefeküdtem.

Már a harmadik hónapot töltöttem, ha jól emlékszem, Bécsujhelyen a fogságban, midőn a város polgármesterét, aki a császár nevében velem beszélni kívánt, hozzám bevezették. Ez messze kitérő beszélgetés után bemutatta nekem meghívómat a választott bíróság elé, amelynek elnökéül az udvari kancelláriust, Buccellinit jelölték ki, s átnyújtotta nekem az udvari fiscus nevében írt vádoló iratot, amelyre hogy válaszoljak, ha nem csalódom, hat hetet tűztek ki, szemök előtt tartva a törvényes szokást. Megvallom, Uram, hogy visszaborzadt lelkem a velem való eljárásnak szokatlan és illetlen módjától. Ellenkezett származásommal és méltósággommal, hogy engem egy polgármester idézzen törvényszék elé és hogy külföldi törvényekhez kényszerítsenek. Azt válaszoltam ezért, hogy kételkedem abban, hogy ez az idézés a császár tudtával és parancsából történt, ki igen jámbor fejedelem s így minden kétséget kizárólag visszaemlékezik esküjére, amelyben a törvényeknek megőrzését, megvédését és megtartását ígérte meg; már pedig a törvényekkel ellenkezik ez idézés, miért is nem akarom azt elfogadni, mert úgy a törvényszéket, mint magát a bírót a törvényekkel ellenkezőnek tudom. Miután ezt a választ adtam, a polgármester eltávozott, de két nap elteltével visszahozta a vádiratot. Ismételtem a már multkor elmondottakat, de ő felvilágosított, hogy azt a parancsot kapta, hogy az iratot a börtönben hagyja, s így újból visszavinni

nem meri. Azt válaszoltam erre, hogyha a császár elfeledkezett esküjéről, én emlékszem arra, melyet a törvények megtartására letettem; tehet, ami neki tetszik, én azonban sohasem fogom ez iratot megérinteni, inkább ítéljenek el engem igazságtalanul, mintsem megszegve eskümet, védelmezsem ügyemet és úgy mentsenek fel. S annak jeléül, hogy tényleg nem fogom az asztalra tett iratot megérinteni, az ő szemeláltára azt a helyet krétával bekerítettem. S valóban azt hittem, hogy úgy fogok cselekedni, amint beszéltem.

De Te, Uram, megváltoztattad gondolkodásomat és két hét leforgása után lelkemet arra vitted, hogy a börtönből való megszabadulást kísértsem meg. Meggyőződtem ugyanis, hogy az udvar nem fogja megváltoztatni az egyszer kieszelt terveket és mindinkább világos lett előttem, hogy az én ügyemet birodalmi törvények alapján fogják megvizsgálni, megítélni és engem fejvesztéssel büntetni. Feleségemet szándékomba titkos levelek útján beavattam és arra kértem őt, hogy a szükséges lovak beszerzéséről gondoskodjék. Ezalatt közelgett a válaszra kitűzött idő, és éppen hasznomra történt, hogy egy napon sokkal vidámabban jött hozzám Lehmann százados, mert a rendesnél nagyobb mennyiségben ivott bort és lelke őszinteségének bizonyításáról beszélve, felajánlotta, hogy életét érettem feláldozza. Maga biztatott, hogy menekülésemről gondolkodjam és a szükséges segédeszközök megszerzésében segítségét ajánlotta fel. Te tudod, óh végtelen jóság, mily kedves volt nekem ez az ajánlat, amelyet Te sugalmaztál neki, de a Te munkád volt az az okosság is, melyet Te ebben az oly veszedelmes munkában belém leheltél. Segítségemre volt a hazugság, melyet én neki mondtam, azt állítva, hogy én bízom ártatlanságomban és hogy ügyemet kétes kimenetelű szökés megkísérlésével nem akarom súlyosabbá tenni, mert

még ha nyitva is hagynák az ajtókat és eltávolítanának minden őrt, még akkor is igen nehéz dolog volna engem a távozásra rábeszélni, hacsak előbb ki nem hirdetnék ártatlanságomat.

Igen sok és igen különböző gondolataim voltak, amidőn a nap lenyugta után a százados eltávozott tőlem. Veszedelmes dolog volt, magamat a tiszt titoktartására bízni, akit a többiek közül választottak ki és aki az én rám vigyázó őrség élén állott; de az ítéletnek és a halálnak veszedelme bizalomra ösztökélt. Elhatároztam azért, hogy a következő napon alkalom adtával olyan módokat fogok szóba hozni, amelyek nekem nem árthatnak.

Aggodalommal vártam a százados elhatározását, amelyről ő maga kezdett beszélni a következő napon. Vonakodott azonban javallni az én terveimet. Elhatározását nem erős érvekkel támogatta, hanem egyszerűen kijelentette ellenkezését, ami bennem azt a gyanút keltette, hogy rászed engem. Midőn ő ezt észrevette, ismételt esküvel és biztosítással kiengesztelte lelkemet, s megígérte, hogy kalapácsokat és fogókat fog hozni a rácsozat kitörésére, kötelet, hogy az ablakból lemásszam, sőt még a vadaskertnek kulcsát is, mely a fallal körülvett vártól egészen a város faláig húzódik. Amiket megígért, a következő napokban valóban teljesítette is, s bár igen sok nehézség merült is fel, komolyan kezdtem az ablakon át való szökésemre gondolni. Igen kis reményem volt a menekülésre. Te azonban felélesztetted bizalmamat, és ettől a bizalomtól kecségtetve a rácsoknak kampóit törekedtem kiszakítani, hogy eltávolíthassam azokat, amelyek oldalt és alul voltak, amíg a fölsőket meghagytam s így ha a faltól amazokat elmozdítom, nyílás támadjon, hogy elegendő helyem legyen a kimászáshoz. De minthogy most is napról-napra meglátogatott a

százados és ezredese is, ki a katonai rendtartás felügyeletében igen szigorú volt, azért hogy munkámat elrejtsem, fekete viaszból összetákolt kampókat tettem az igaziak helyébe. Esti óráimat töltöttem el ebben a munkában, amely több türelmet és kitartást kívánt, mint erőt. Ha kifáradtam, a munkát apródomra, Berzeviczyre bízam, ki néha türelmetlen volt a munkában és különben is kemény nyakú ifjú vala. Ha megdorgáltam, olyan hevesen ütögetett a kalapáccsal, hogy valóban csak egyedül a Te közbelépésedre történt, Uram, hogy az örök és a szomszédok a vas okozta lármát meg nem hallották. Már minden elő volt készítve; a beszerzett lovak csak a parancsot várták, de hátra volt még eleget tennem feleségem óhajának, aki, hogy nekem utolsó „Isten veled“-et mondhasson, elhatározta, hogy mindent meg fog tenni, csak hogy hozzám jöhessen.

Így elhatároztuk, hogy egy meghatározott napon üljön fel a köznéphez hasonló öltözetben egy paraszt-kocsira és midőn Bécsujhely külvárosrészébe ér, gyalog jöjjön a várba. A százados várta már őt a kapunál és mint sógornőjét előbb saját lakosztályába vezette és midőn este lett, az enyémbé küldte be. Az egész éjtszakát egymást ölelgetve és egymással beszélgetve töltöttük el.

Ezen idő alatt udvarnokomat (kiben nem bízam eléggé), valami ürügy alatt Bécsbe küldtem vissza, így egyedül maradtam apródommal. Végre hát elérkezett szabadulásomnak napja, melyet Te, Istenem, öröktől fogva kijelöltél.

Már a vasrácsokat ki lehetett mozdítani, s az ablakból való lemászáshoz minden elő volt készítve, de a többi akadályokat még nem háritottam el. Ezért arra kértem a századost, hogy gondoskodjék Castelli ezredbéli dragonyos-ruhákról, minőket a vár katonái hordtak, mert az ő öccse, ki be volt avatva az

én ügyeimbe, ezredének zászlótartója volt s bátyja meglátogatására gyakran szokott volt átjönni szomszédos állomásáról. Így azt hittem, ha katonai ruha van rajtam, könnyen követhetem őt, midőn a várból kimegy. Ehhez az átöltözködéshez ő is beleegyezését adta. Lovaim a visszatért kocsissal vasárnap, 1701. november 6-án este érkeztek meg Bécsujhely külvárosába a kapú szomszédságában levő szállodához. A következő nap, hétfő, bőjti nap volt, éppen ezért gondoskodtam, hogy avval bizzák meg dragonyosomat, — ki azt a rendeletet kapta, hogy ételemet elkészítse és az otthoni teendőkről gondoskodjék. — hogy engem, mert beteg vagyok, egész nap estig ne zavarjon, hacsak nem hívom. Megegyezés történt arra nézve is, hogy az apródom, aki gyakran szokott a várnagy fiával a kertben sétálgatni, a hátulsó kapun szökjék ki, midőn senki sem veszi észre és a szállodában rendelkezésére bocsátott lovon folytassa útját, engem pedig ne várjon máshol, csak a vadaskert falának sarkában, ahol a vizen át kell kelni. Mindezeknek az esteli szürkületig be kellett következniök. Akkor a Te ösztökélő sugalmazásodra történt, hogy midőn életemnek ezt a legveszedelmesebb lépését akartam megtenni, felfeszített fiadnak, a Megváltónak képe előtt leborultam és őszinte szívvel kértem a Te segítségedet s akaratomat a Tiednek alávettem. S Te annyira megerősítettél engem, hogy nyugodt elmével és szívvel később elszántan végeztem el mindent. Át kellett mennem az én börtönömből Lehmann százados szobájába, amelyet az enyémtől csak egy szűk folyosó választott el, ahol az ajtóban egy katonáőr szokott állani. Ezért szükség volt arra, hogy maga Lehmann parancsolja meg neki, hogy a gyertya meggyújtására távozzék el. De az őr, hivatkozva a katonai szabályokra, vonakodott ezt megtenni; ezért maga a százados vette ke-

zébe a fegyvert, biztosítva a katonát, hogy majd ő maga fogja addig szolgálatát teljesíteni. Alig távozott el a katona, én átmentem a százados szobájába és a spanyol fal mellett a nekem előkészített ruhákat magamra vettem. Már azt hittem, hogy apródom a várból kiment, midőn ime egyszerre megjelent és hírül hozta, hogy a kapú zárva van, így semmi módon sem tud úgy kimenni, amint a megegyezés történt. Nem kis zavarnak volt okozója ez a körülmény. A fiú nélkül megmenekülni, egy cseppet sem tetszett tanácsosnak, nehogy azt lássa, hogy őt elhanyagoljuk, előre érezve a jövődő bajokat, s ezért elárulja szökésemet. A dolgot elhalasztani veszélyes volt; azért kénytelenségből azt a tervet kellett megkísérelni, hogy ő is egyenesen a várnak nagy kapuján próbálja a kimenetelt és ha kérdést intéznek hozzá, azt válaszolja, hogy én beteg lévén, kiküldtem őt gyóntatómért, a jezsuitáért. Ezenkívül hozzátettem, hogyha sikerül neki a város kapujához jutnia, a polgári öröknek mondja azt, hogy ő a Castelli-ezred egyik tisztje, s hogy a városban valamelyik korcsmában elmaradt egy részeg katonája, akinek, ha utána jön, mondják meg, hogy ő előrement. Meg kellett tehát várni az ő kijutásának az eredményét, bár a késedelmezés hosszúnak látszott.

De a veszélyekre veszélyek jöttek. Mind jobban és jobban ki akartad mutatni hatalmadat, óh Istenem, megkísérteni engem és hálára kötelezni a Te kegyeidért. Egyedül Lehmann százados, ennek öccse s én voltunk a szobában, midőn egyszerre a vár őrségének zászlótartója, kit néhány nap előtt Kertzel ezredes helyébe (aki birtokainak meglátogatására kapott engedelmet) rendelték ki, oly hirtelen lépett be, hogy alig volt időm, hogy Lehmann öccsével a spanyol fal mögé bujhassak. A zászlótartó műveletlen katona volt és előrehaladott életkorú; deréksége miatt közkatoná-

ból tisztté léptették elő. Jelenléte és váratlan megérkezése miatt annyira megijedt Lehmann, hogy nem tudott vele beszélni sem, hanem összezavarodott elmével kezdett hebegni és mélyeket sóhajtozni, majd az asztalhoz szaladt és a legmeggondolatlanabb módon a lámpát elfujta. Ekkor nem tudva, hogy mit tegyen, a szobában fel s alá kezdett járkálni. Aggodalma a velem elrejtőzött ifjú öccséért, ki alig volt tizennyolc éves gyermek, még növelte félelmét. Ez az ifjú is már keble mélyéből kezdett sóhajtozni, s zavart suttogással kérdezte tőlem, mit kell most tenni. De a Te könyörületességed megerősített engem, óh Uram, és elmondom már csak azért is, hogy dicsőítsenek azok, akik ezeket olvassák, mert akkora szorongatásban egy cseppet sem éreztem magam jobban felindulva, mint most, amidőn ezeket iratod velem. Nyugodt és mosolygó arccal csendre intettem őt és nevetve gunyoltam ki hiábavaló félelmét. Körülbelül egy negyed óra alatt történtek mindezek. A százados is visszanyerte lélekjelenlétét és azt az ajánlatot tette a zászlótartónak, vajjon nem akarja-e vele a többi foglyokat megvizsgálni; a nem várt igenlő válasz után mind a kettő kiment.

Most már én magam sem véltem tanácsosnak bevárni az eseménynek folytatását, s midőn az én ifjamba új lélek költözött és észrevettem, hogy visszanyerte eszét, megparancsoltam, menjen előre, magam a vállamra zsákot tettem, amelybe köpenyegeket szoktak rakni és követtem őt. Keresztül kellett menni a csarnokon, mely a várat belül körülvette, ahol a velem együtt elfogott nemeseknek őrei feküdtek. Ezek közül néhány, egyik a másikéról, meggyújtotta gyertyáját és szembejött velem; de én befeketített szemöldökkel és bajusszal, félelem nélküli bátor és szigorú arccal néztem rájuk s elmentem mellettök. Így, miután hét

örtanyát hagytam magam után, szerencsésen kimentem a várból az előttem haladó ifjúval együtt. Ez, midőn ismét szabadabbnak érezte magát, újból sóhajtozni kezdett s tőlem kért tanácsot, mit tegyen: vajjon a templomba, vagy pedig valamelyik rendházba meneküljön-e?

Tovább siettem, míg az özvegynek házába nem értünk, ahol gyorsan és a Te kegyelmed folytán mindig vidám lélekkel felkötöttem a zsákot és lóra ültem. Lehmann pedig, miként megbeszéltük, hátra maradt, hogy a városon kívül reá várakozó kocsira üljön és miután feleségemnek hírül adta megmenekülésem szerencsés kimenetelét, gyors menetben a brandenburgi tartományokba siessen, hogy megmentse önmagát. Mellettem voltál, óh örök Jóság, lelkemnek édes vigasza. Valóban ha egy pillanatra is nem támogatott volna a Te különös gondoskodásod ennyi veszély között, kockán forgott volna megszabadulásom. Felültem a lóra és azt hittem, hogy tudom, merre van az ismeretlen városban a kapuhoz vezető út, de bizony nem tudtam. Így hát egyik utcáról a másikba bolyongtam és oly szűk helyekre jutottam, amelyekben a házaknak egymáshoz való közelsége az utcát, amelyen mentem, kocsik által járhatatlan szűk ösvénnyé tette. Így tévedésemet bizony meglehetősen későn véve észre, visszatértem és más utcába mentem, amely egyenes uton a városhoz vezetett vissza. Nem mertem megkérdezni senkit, akivel találkoztam, hol van a kapu, nehogy gyanakodásra szolgáltatassak okot. Ezért részegséget színleltem, s lovagolás közben a nyeregben testemmel hol a jobb, hol a baloldalra dőltem és a részegeknek rekedt hangját utánozva népies nótákat inkább eldörmögtem, mint elénekeltem, hogy, ha újból tévednék, legyen ürügyem a kapu után tudakozódni. De minden sokkal szerencsésebben sikerült, mint ahogyan

gondoltam. A te rendelkezésedre ugyanis, Uram, az említett utcában találkoztam az ifjú Lehmannal, aki meggondolatlanul visszatért a várba, hogy hírül vigye bátyjának szerencsés kimenetelemet, s aki engem, mikor váratlanul megjelentem előtte, füttyüléssel figyelmeztetett és a kapuba vezető helyes utat fölemelt karal mutatta meg.

Már lassankint meggyultak a városban a gyertyák, s bár a lovat, már teljesen biztosan haladva, gyorsabb futásra ösztökéltem, mégis abban a pillanatban érkeztem a kapúhoz, amidőn a kapú bezárásához az őrség a fegyverekhez nyult, sőt egy őr a kapú bezárásához előhozta már a sorompót is, hogy azt lakattal lezárja. Midőn ezt megpillantottam, azt gondoltam, hogy nagy akadálya lesz a kimenetelemnek, s bizony nagyon kétségbeestem volna, ha az őr meg nem szólít s azt nem kérdezi tőlem, vajjon nem vagyok-e a Castelli dragonyos ezredből való, mert arra kérte őket a kapitány, hogyha megérkezik az ő közlegénye, mondják meg neki, hogy ő már előrement. E kérdésre ruhámra mutattam és részeg emberre valló szavakkal feleltem, mire az őr a gerendát elvette és szabaddá tette a kijárást. Így kerültem ki a hurkot s megszabadultam. Most a kijelölt gázlóhoz mentem, ahol apródom várt reám. Innét gyorsított menetben folytattuk az utat, amelyet a sűrű eső és a beállott sötétség mind nehezebbé tett. Feleségem pedig a lovakat nem szoktatta futásra, hanem meghizlaltatta, azt gondolva, hogy így sokkal alkalmasabbak lesznek, mintha gyakori lovaglással már agyongyötörték volna; ezért azok is a sáros úton rövidebb lélegzetet vettek. Minden pillanatban növekedett a sötétség, melyet az egész látóhatáron felhőkkel beborított ég még sűrűbbített, de mindezeknél sokkal rosszabb volt a bennünket vezető, kocsis tudatlansága, aki a csak egyszer megjárt utat

annyira meg nem jegyezhettem magának, hogy még sötétben is biztosan járhatott volna rajta. Velünk volt ugyan egy piszkos lámpácska, de a szél és a zuhogó eső igen gyakran kioltotta a gyertyát és így kétszer is eljutottunk mocsaraihoz a nezsideri ¹⁾ tónak, melyet a németek Neusiedelnak neveznek, melyben hogy benne vagyunk, csak akkor vettük észre, amidőn lovaink a sártól és piszoktól megakadályozva a járásban összerokkadtak, s őket magunknak kellett gyalog kivezetnünk.

De végre is, Uram, a Te irányításodra a helyes úton elérkeztünk a nevezett városba, ahol háromfogatú parasztkocsinak kellett reánk várakozni, melyet néhány nap előtt az ifjabb Lehmann az előtte ismert szállodásnál rendelt ezrede tisztjei számára, akiknek Freistadtba kellett vásárba menniök lovak beszerzése végett. Bár már két órával voltunk éjfél után — ha nem csal emlékező tehetségem — s bár a lovaknak befogását sürgettem, mégis a vendéglősnek lassúsága és más különféle akadályok itt négy óráig tartóztattak vissza. A kocsisnak adott lovaimat, mivel kövérségük miatt nem voltak alkalmasak az út folytatására, elhagytam; így, ha valaki üldözött volna, semmi reményem sem maradt volna a megmenekülésre.

Amint mondtam, felültünk a parasztkocsira: én és apródom, ki mint magasabb rangú tiszt szerepelt, én pedig őrmester voltam. De a hajnalig folyton növekedő sötétség gyakran letéritett bennünket a pusztaságokra és meg nem művelt mezőkre (melyeket a lakók Nyulasnak hívnak) s a kevéssé járt, fűvel benőtt útnak gyakran nyoma veszett. Sehol sem lehetett a Duna partjáig egy fát, egy jelet találni, mely a bolyongót útba igazíthatta volna. A Dunán a Csallóköz szigetén fekvő Samarja városánál kellett volna

¹⁾ Fertő tó.

átkelnünk hajón, ahová délelőtti tizenegy óránál előbb tudtunk megérkezni. De bizony ez sem igen segítette elő menekülésünket, mert a túl erős ellenkező szél a túlsó parton veszteglő hajónak átkelését megakadályozta; sem kiabálás, sem pénzigéret nem segített rajtunk. Várnunk kellett délután négy óráig; csak ekkor ült le a szél s vált az átkelés lehetővé. A Te műved, óh Uram, ez a késedelmezés, de Te is adtál az ily szorult viszonyokban szükséges türelmet hozzá, s megvédeltél engem az üldözőkkel szemben.

Átszeltük végre a Dunának háromszoros medencéjét, mely körülveszi és felosztja a nagy terjedelmű szigetet. Napnyugtakor Cseklész faluba érkeztünk; ide a posta miatt igyekeztünk eljutni, mely a falun keresztül megy. Mivel pedig az elmúlt években a rendes postákon igen gyakran kerestem fel ezt az utat, mely Magyarország hegyes vidékein vezet át: most, hogy mint ismeretlen haladhassak tovább, nem mertem a postafőnök házába menni. Megállottam ezért a falu közepén és a lovak beszerzése végett az apródot küldtem oda. De még ezt a kis időt sem tudtam veszély nélkül eltölteni. Egyedül ültem a kocsin, s midőn körültekintettem, a Castelli ezred katonáit ismertem fel, kikkel tele volt az egész falu. Ezek csak nem sokkal előbb jöttek el Bécsujhelyről, hogy társaikat felváltsák.

Nem tehettem mást, mint hogy köpenyembe burkolódzva alvást színleltem apródomnak megérkeztéig. Aggódva féltem, hátha valamelyik kíváncsibb katona kocsimhoz fog jönni, hogy engem kikérdezzen. Végre hosszú késedelem után megláttam apródomat, ki postakocsin ült, és így, miután csekély fáradsággal a takarókat s csomagokat átraktuk, a legnagyobb nehézséget is leküzdöttük a postakocsi megszerzése által. De ehhez is a Te gondviselésednek különös in-

tézkedésére volt szükségünk. Szokás volt ugyanis és számos megújított rendeletekkel tették szigorubbá az intézkedést, hogy a postások ne merjenek olyanoknak lovakat adni, akik nem mutatják fel utlevelüket.

Részegnek kellett a postafőnöknek lennie és pénze is fogytán lehetett, mert igen ritka volt errefelé az utas; ezt a két okot eszközül használtad fel, óh végtelen Jóság, az én menekülésemnek könnyebbé tételére.

Semmi másra nem kellett most már ügyelnem, csak arra, hogy ne igen menjek azokra a postaállomásokra, amelyekben azelőtt aludni és ebédelni szoktam; ezért azt találtam a legjobbnak, ha részeges katonák szokása szerint, meg-megszököm uramtól és a korcsmákban és fogadóknak üldögélek, s csak akkor csatlakozom ál-uramhoz, amidőn indulni kell. Emlékezetes hely volt a többiek között Bajmóc városa, ahová egy szerdai napon alkonyattájt érkeztünk. Én teljesen el voltam gyöngülve az éhségtől, mert a hétfői böjt miatt vasárnaptól kezdve nem vettem mást magamhoz, mint Nezsiderben egy harapásnyi kenyeret és egy pohárka bort. Szokás szerint egy zsidó kocsmába tértem be; más vendéglőt ugyanis a zsidó lakosoknak nagy száma miatt nem lehetett találni. A gyomrom zaklatott már; azt gondoltam, kielégítem majd egy korty pálinkával; azért hát pár garasért rendeltem, de igazán megijedtem, midőn megláttam az elémbe tett ital mennyiségét, mely nagyobb volt, mint gondoltam.

Bár a zsidónak feltünhetett volna, hogy az új katona csak kóstolgatva iszik, de kiüríteni még sem mertem a poharat. Egyideig haboztam, de végre arra határoztam el magam, hogy a közkatonákhoz hasonlóan megiszom, illetve lenyelem az italt. De nem-

sokára nagy égés támadt a gyomromban, a szám is izetlenné vált, úgy hogy utazásomnak egész ideje alatt, mely még két éjszakán és három napon át tartott — nem számítva be a Cseklész faluig a paraszt-kocsin megtett útát. — egy falat kenyeret sem tudtam lenyelni, hanem folytonosan csak savanyúvízzel, sörrel, borral és tejjel tartottam magam egész Lengyelország határáig. Itt azt az ürügyet hoztuk fel, hogy lovak beszerzése végett jöttünk ide. De hosszú rábeszélésre volt szükség, míg az utolsó postán lovat adtak. Itt kellett az elhagyott országúton Podolin városa felé fordulni, mely város egyike volt ama tizenhárom városnak, melyeket egykor a fenséges királyok Magyarország részéről a lengyel köztársaságnak adtak zálogba. Hiába akartuk a postán elhíttetni, hogy visszatérünk; nem hitték el, míg lótakaróinkat zálogba nem hagytuk. Miután ezt megtettük, a dolog kivánságunk szerint folyt le, és ha jól emlékezem, egy pénteki napon úgy déltájt szerencsésen megérkeztünk a nevezett városba.

Azt hittem el magammal, hogy nyugodtan időzhetem itt, de midőn a vendéglő fogadásától azt hallottam, hogy a szomszédban fekvő katonai állomásokról számos német tiszt szokott ide átjönni, gondolkodni kezdtem személyem biztonságának jobbításáról. Ez a hely nem volt ismeretlen apródom előtt, aki — mivel szüleinek birtokai a szomszédban feküdtek — hogy kényelmesebben tanulhasson, bár a lutheránus vallás követője volt, mégis a humaniorákat a piarista szerzeteseknek itteni kollégiumában hallgatta. Elhatároztam tehát, hogy szállást fogok keresni a kollégiumban, hogy biztosan tölthessem el az éjt. A kollégiumba küldtem tehát az ifjút, s kitanítottam arra, hogy azt mondja, hogy ő császári tiszt, valakivel párbajozott, kit történetesen megölt, miért is most

futásban kénytelen menekülést keresni a hozzá hű őrmesterével együtt.

Most már többé nem volt kérdés lelkiismeretem ítélőszéke előtt, vajjon szabad-e hazudnom, miután az első akadályokat legyőztem; mert úgy gondoltam, hogy életemet hazugsággal menthetem csak meg, már pedig ártatlan dolognak tartottam azt a hazugságot, mely nem szolgál valamelyik felebarátom romlására, s így a hazugságok atyjának nem volt a dolga nehéz, midőn mindazokat sugalmazta, melyeknek híjával voltam, s amelyeknek meg is volt a maguk eredménye. Apródomból még életben találta tanárát, ki szerettettel és részvétellel fogadta őt velem együtt és másnap bérelt kocsiról gondoskodott, mely átvitt bennünket Lengyelországba.

Miután Podolinban szent misét hallgattam, azt a fogadalmat tettem, hogy itt alapítványt fogok tenni oly célból, hogy bármelyik hétfői napon ünnepélyes énekes nagy misét mondjanak a Szentlélek tiszteletére az én megmenekülésem emlékére, mint ahogyan később el is rendeltem a Te kegyed folytán ennek végrehajtását.

Miután innét is eltávoztunk, három nap alatt Krakóba értem, ahol a dragonyos ruhát levettem és a várost és az itt épült nagyszerű templomokat jártam be inkább kíváncsiságból, mint jámborságból. A székesegyházban megmutatták nekem Báthory István sírhelyét, azonban annak nyilvánosságra való hozatala, hogy én Báthory vérének leszármazottja vagyok; még nem érkezett el. De alkalom kínálkozott a távozásra, miért is béreltem egy négyfogatú kocsit és Varsóba mentem, mert azt gondoltam, hogy itt fogom találni hűséges barátomat, Bercsényit, kiről még a fogságban azt hallottam, hogy Ágost, Lengyelország királya, nagyon jól fogadta udvarában és hogy a fejedelem barátságának örvend.

Varsóban a külváros legelhagyatottabb részében időztem, amely zsidókkal volt tele.

Minden igyekezetemmel azon voltam, hogy ilyen félreeső helyen húzzam meg magam, hogy addig az ideig elrejtve maradhassak, míg valami biztos hírt nem tudok meg Bercsényi grófról. Ezért elhatároztam, hogy a francia követhoz, Du Héronhoz fogok menni. Franciának mondtam magam, s hogy szándékaimat jobban el tudjam rejteni, azt színleltem, hogy a közeledő szent Katalin ünnepén gyónni szeretnék; ezért azt kívántam, hogy a francia miszionárius atyáknak a szent Kereszt-ről elnevezett templomába vezessenek.

Magamhoz hívtam egy szerzetest, s miután megtudtam, hogy a keresett követ a szomszédban időzik, arra kértem a papot: menjen hozzá nevében és mondja meg neki, hogy van itt valaki, aki igen fontos ügyeket akar neki felfedni, ha a beszélgetésre alkalmat szolgáltatna. A dolognak titkos volta azt kívánja, hogy az ő házában meg ne jelenjek. Miután a követ az üzenetet megkapta, igen kis idő múlva megjelent nálam. Ez az ember szabad gondolkodású, nyájas és hivatásának minden kellékével rendelkező férfiú volt.

Megijedt és zavarban volt, amidőn elmondtam neki a velem történeteket, és kilétemet s nevemet fölfedtem előtte. Észrevettem, hogy szavaimnak nem mindenben hisz; különféle kérdéseket intézett hozzám újból és újból, végre azt kérdezte tőlem, vajjon ismerem-e Bercsényit? És végül azt tanácsolta, hogy legkevésbé se gondoljam azt, hogy biztonságban vagyok, mert tudja a király és a császár követe, aki akkor Varsóban volt, hogy én a börtönből megmenekültem és hogy Lengyelországban vagyok; a császár és az ő miniszterei semmi alkalmat sem fognak elmulasztani az én elfogatásomra, miért is velük szemben alig leszek biztonságban. Orgyilkosoktól is kell fél-

nem abból az esetből kifolyólag, mely Bercsényi gróffal történt és amelyet nekem elbeszélte; de hogy hol van a gróf, azt elhallgatta; annyit azonban megígért, hogy tudakozódní fog utána és a válasszal este hat órakor fog visszatérni. Messze volt szállásom, Varsóban pedig igen nagy sár szokott lenni, a sötétben meg igen nehéz volt az út; de már türelmetlen voltam, valami biztosat akartam tudni barátomról, másrészt ha a kitűzött órában nem jelenek meg, csalahatatlant okot szolgáltatok a követnek a gyanakodásra. Miután legyőztem minden akadályt, megjelentem és a postaépületnél a követ után tudakozódtam. Ekkor megjelent Montméjan atya, francia pap, a misziónak és a rendháznak feje, aki engem egy nagy ebédlőbe hívott, míg a követ megérkezik, s itt különféle kérdéseket intézett hozzám, amelyekből igen könnyen megérthettem, hogy ő ugyan tudja, hol van a gróf, de nem bízik bennem. Ekkor kivettem a zsebemből egy a gróf előtt ismeretes közönséges gyűrűt és kértem a papot, mutassa meg neki. Nem sokára visszatért és míg velem a meglehetősen homályos ebédlőben beszélgetett, észrevettem, hogy valaki a hátam megett az ajtót tolvaj módon nyitja ki és hogy a zörejt el akarják nyomni. Hátra néztem és láttam, hogy az eddig félig nyitott ajtó hirtelen nyomással teljesen feltárul és legnagyobb örömömre a keresett gróft pillantottam meg; ő karjaimba rohant, s mindkettőnknek hullottak az örömkönnyei.

Az 1703. év áprilisában voltunk, midőn szokott munkánkat és az akkori vadászatokat befejezve, hazatértem. Ekkor tudomásomra adták, hogy két paraszt jött Magyarországból, akik keresztül-kasul járták a város házait és engem kerestek.¹⁾ Az otthon

¹⁾ Rákóczi a lengyelországi Brzezanban időzött akkor.

időző Bercsényi az első pillanatban ezt üldözőink ravaszágának tulajdonította ugyan, de miután jobban meggondolta a dolgot, elhatározta, hogy jövetelük okát jobban kifürkészi. Megbizta ezért lovászát, egy alacsony helyzetben levő, de elég eszes ifjút, hogy mivel egyébként is lengyel ruhában van, nyelvéket ismeri, keressen alkalmat arra, hogy velük beszédbe ereszkedhessék. Miután a lovász urának szándéka szerint eljárt, megtudta jövetelüknek okát, mely sokkal nagyobb jelentőségű volt, mint látszott. Különben is beszédjök, tekintetök és cselekedetüknek egyszerű módja az engem keresők őszinteségére vallott. Meghagyta ezért a gróf, hogy hozzám vezessék ez embereket; így midőn a vadászatról visszatértem, őket szobámban találtam. Amidőn ők beszédemről felismertek, szemükből könnyek hullottak, szivükből az öröm miatt sóhajok törtek elő, lábam elé borultak és szakadozott beszédben üdvözöltek. Majd baltát kérnek, ketté hasítják botjaikat, melyeket paraszt módra a kezökben hordottak, s onnan küldetésükről szóló levelet húztak elő. Pap Mihály és Bige László nemesek voltak, akik a németek zsarolása következtében teljesen elszegényedtek, s inkább a jobbágyok, mint a nemesek sorába számították őket. A levelet jobbágyaim irták, akik miután meghallották az én megmenekülésemet és azt az elterjedt hírt, hogy én Lengyelországban rejtőztem el, megesküdtek egymásnak, hogy az országot addig fogják bejárni, míg fel nem találják engem, hűségükről bizonyosságot nem tesznek s el nem mondják az egész magyar nemzet helyzetét, amely sóhajtvá tűri az idegeneket s amelynek szabad lélekzete egyedül az én intésemről függ. Azt állították, hogy ezen nincs mit csudálni, mert az egész nép, mint a pásztor nélküli nyáj ideoda kóborog és végső kétségbeeséstől hajtva falunkint

nyilvános gyűlésbe jön össze, s ott utánam sóhajtozik, rólam beszél és bennem reménykedik, továbbá hogy az országból kivonult a német katonaság, csak annyi maradt benn, amennyi az őrségekhez szükséges, de ezek nem tudnak majd ellenállni az elkeseredett nép sokaságának.

Hogy a nép hangulatát ébren tartsuk, időt nyerjünk és hogy az előadók beszédjeinek igazságáról meggyőződünk, kölcsönös egyetértéssel azt határoztuk el, hogy a nevezett lovászt ez emberekkel el fogjuk küldeni, ez majd bejárja velök az ismerősöket, biztosítja őket életbenlétemről és jóakarató érzelméről, mert általában azt hitték Magyarországon, hogy engem a fogságban titokban megöltek és hogy csak ártatlan halálom eltitkolására terjesztette el azt a hírt az udvar, hogy megszöktem. Megbíztuk, figyelje meg a nép lelkiállapotát, a német katonák számát, az őrségek helyzetét és más ehhez hasonlókat.

Május hónap vége felé visszatért a lovász s meggyőzött engem arról, hogy nem csak az igaz, amit hírül hoztak nekem, hanem életben lételemnek híre oly nagy reményt öntött a nép lelkébe, hogy azt már hosszabb ideig fékentartani nem lehet. Itt van már az ideje tehát, hogy akaratomnak feltünőbb jeleit adjam és biztosítsam őket arról, hogy nem hagyom őket magukra. Miután a többi dolgokról is, melyeket a követre bíztam, tudomást szereztem, elhatároztam, hogy azokat, kik a lovással jöttek, nyílt paranccsal fogom visszaküldeni és végakaratom s elhatározásom jeleként néhány nevemmel ellátott zászlót adok nekik, amelyeket adott parancsra ki kell majd tűzni: hadd tudja meg a nemzet, hogy ezek nem fosztogató vágyból fogtak fegyvert, hanem az én parancsomból.

Alig terjedtek el a nép között nyílt parancsaim

és zászlóim, már zavarogni kezdtek a tovább várakozni nem képes emberek és a parancs szellemével ellenkezőleg a nemesi kuriákat és az utazó nemeseket kibontott zászlók alatt megtámadták. A zászlók alá — amint később tudomásomra jutott — hatezer ember gyűlt egybe és nevökben Majos Istvánt, egy jó nemesi családból származó ifjút több más emberrel együtt hozzám küldötték, hogy hírül hozzák a történeteket s megsürgették, hogy jöjjek már, ha az átalakulásra és a felkelésre vágyó nép lelkesedését ki akarom használni. Ezek Holesicsben találtak engem.

Junius 9-én indultam útnak, elhatározva magam arra, hogy lassan haladok előre, de Te másképen intézkedté. Két napig voltam úton, midőn valamelyik kis városkában, éppen ebéd idején, ama szomorú hír jutott hozzám, hogy a nép teljes vereséget szenvedett.¹⁾ A nép ugyanis zajongani kezdett és ész nélkül dühöngve és rabolva a határhegyekbe jött elém. A zászlók legnagyobb része a győzők hatalmába került, a megmaradt zászlók alatt alig maradt kétezer ember együtt, míg a többi nép eloszlott. Most már sürgetett az idő, hogy segítségökre menjek, s az ingadozó, helyesebben mondva a haldokló lelkesedést személyes jelenlétemmel feltámasszam. Így változnak meg a Te intézkedésedre az emberek azon tervei, melyeknek nem Te vagy a szerzője és segítője, Uram. Igaz, hogy megerősítettél, megedzettél engem ilyen szerencsétlenségekre. Éreztem, hogy kifeszített vitorlákkal mertem a szelek ellen menni. Tanácsul hívtam az okosságot, de bármit sugalmazott is az, a fenyegető veszedelem felforgatta, s miután elvesztettem minden megfontolást, s csak azon úton kívántam haladni,

¹⁾ Dolhánál verte meg a felkelőket Károlyi Sándor főispán.

melyet esküm és kötelességem számomra kijelölt, gondviselésed és irgalmad mélységébe vettem bizalmamat.

Sokkal gyorsabban haladtam most ezért, mint eddig, s ha nem csalódom, június tizenharmadikán átléptem a Rubiconon. Egy rendeletet küldtem előre, hogy a futókból megmaradt sereg a határon várjon reám.

Ezzel a sereggel a hazám határára való érkezésemnek 14-ik napján találkoztam. E sereg 500 puskából és ugyanannyi botokkal és baltákkal felfegyverezett emberből állott; és itt, miután a palatinusnak¹⁾ tett ígéretem szerint hazabocsátottam az ő lovasait, magam maradtam; oldalam mellett csak hűséges komornokom, Pázmán, és két lovászom volt.

1) Potoczki, kiovi palatinus, ki lovas testőrcsapatának egy részét Rákóczi mellé adta, de Rákóczinak meg kellett ígéرنie, hogy a magyar határon a lovasokat visszaküldi.

